

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ НАУК

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Навчально-методичний посібник для студентів.

Напрямок підготовки – 052 Політологія

Івано-Франківськ

2025

УДК 342.95.

Климончук В.Й. Військово-політична безпека держави. Навчально-методичний посібник для студентів. Напрямок підготовки – 052 Політологія. Національна безпека – Івано-Франківськ, 2025. 67 с.

Рецензенти:

Дерев'янюк С.М. - доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Доцяк І.І. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рекомендовано до друку Вченою радою Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 7 від 18 лютого 2025 року).

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Тематичний план.....	4
Навчальна програма курсу.....	6
Плани та методичні рекомендації до семінарських занять.....	45
Програмові вимоги.....	57
Короткий термінологічний словник.....	59
Використана та рекомендована література.....	64

ВСТУП

Питання національної безпеки в цілому та військово-політичної безпеки держави, як її складової, є пріоритетними та стратегічно значущими векторами державної політики. Особливістю військової безпеки є те, що вона як частина державної безпеки, водночас функціонує як самостійне явище. Військова безпека визначається як стан захищеності національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави від посягань із застосуванням військової сили.

Навчальна дисципліна «Військово-політична безпека держави» є важливою складовою підготовки фахівців зі спеціальності 052 «Політологія. Національна безпека», яка передбачає вивчення концептуальних засад формування та розвитку системи національної безпеки України, зокрема, її складових, інституційних основ, механізмів, методів та інструментів публічної політики у сфері національної безпеки, з урахуванням питань євроінтеграції та досвіду провідних країн світу; процесу та алгоритму прийняття управлінських рішень у цій сфері; класифікацію та ієрархію загроз національним інтересам; заходів адекватного реагування на ці загрози; цілей, методів та інструментів стратегічного управління у сфері національної безпеки, тощо.

Метою вивчення навчальної дисципліни є сформувані теоретичний базис національної безпеки держави та основну термінологію з безпекознавства.

Очікувані результати навчання

Знати:

- особливості понятійно-категоріально апарату дисципліни, нормативно-правовий та інституційний виміри воєнної безпеки у світі;
- специфіку участі військових (армії) у реалізації зовнішньої політики держави та керівництва державою (концепт «гарнізонної» держава), участі у конфліктах;
- функціонування військово-політичних блоків сучасності;

- досвід держав у використанні військової сили для захисту та реалізації своїх національних інтересів;
- питання військового потенціалу держав, мілітаризму та проблеми роззброєння у світі,;
- роль України у міжнародній военній безпеці.

Вміти:

- характеризувати структурні складові національної безпеки, виділяти глобальні загрози, стратегічні виклики національній безпеці України та пріоритети національних інтересів України;
- уміння орієнтуватися у сучасних аспектах забезпечення національної, регіональної та міжнародної безпеки;
- самостійно аналізувати роль зовнішніх та внутрішніх факторів, які впливають на стан національної безпеки України;
- визначати роль державних інституцій та інститутів громадянського суспільства у забезпеченні безпеки суспільства, держави й особистості; аналізувати соціокультурні процеси у сфері національної безпеки.

Тематичний план

Тематика навчальної дисципліни			
Тема	кількість год.		
	лекції	сем.за- тя	сам. роб.
Тема 1. Теоретико-методологічне підґрунтя вивчення проблем військово-політичної безпеки	2	2	10
Тема 2. Основні наукові концепції проблем військово-політичної безпеки.	2	2	10
Тема 3. Сутність та сучасний стан забезпечення військово-політичної безпеки України	4	4	10
Тема 4. Основні напрями забезпечення зовнішніх та внутрішніх складових військово-політичної безпеки України	2	2	10
Тема 5. Військово-політична безпека регіону. Аналіз міжнародних конфліктів та їх типологія	2	2	10
Тема 6. Нові форми співробітництва в Європі з питань безпеки. Основні форми подолання конфліктних ситуацій у сучасних міжнародних відносинах	4	4	10
Тема 7. Проблеми та перспективи функціонування сучасних і формування нових державних систем безпеки	2	2	10
Тема 8. Створення системи військово-політичної безпеки України	2	2	10
Тема 9. Функції забезпечення державної політики в умовах воєнного стану	2	2	10
Тема 10. Україна в системі європейської та міжнародної безпеки. Стратегія національної безпеки України	2	4	10
Тема 11. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони в Україні	2	2	10
Тема 12. Політична безпека держави в умовах нестабільності міжнародно-політичного середовища	2	2	10
Тема 13. Шляхи підвищення ефективності військово-політичної безпеки держави.	2		10
ЗАГ.:	30	30	120

Навчальна програма курсу

Тема 1. Теоретико-методологічне підґрунтя вивчення проблем військово-політичної безпеки (2 год.).

Загальна характеристика системи забезпечення національної безпеки.

Незважаючи на певні успіхи окремих наук у дослідженні низки фундаментальних проблем безпеки, поки що не створена всеосяжна теорія національної, регіональної та міжнародної безпеки, яка б забезпечувала науково обґрунтований підхід до комплексного їх вирішення. Очевидно, перш за все слід визначитись з розумінням суті системи забезпечення національної безпеки. Проведений аналіз соціально-політичної практики свідчить, що є всі підстави під системою національної безпеки вважати певну сукупність суспільних та державних структур та недержавних організацій, які функціонують у сфері захисту прав та свобод громадян, базових цінностей суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також підсистема державних законодавчих актів та нормативних документів недержавних (суспільних) організацій. Абстрагуючись від суто політологічного підходу, де система національної безпеки розглядається з точки зору сукупності основних її компонентів (політичної, економічної, інформаційної, воєнної, екологічної, демографічної тощо), в контексті філософського аналізу даної проблеми проаналізуємо основні структурні рівні (сфери) національної безпеки.

В умовах соціокультурної трансформації, коли вказані вище основні компоненти є суттєво розмитими, нестійкими, відносними, розгляд системи національної безпеки відносно основних рівневих елементів (особистості, суспільства й держави) є, на наш погляд, найбільш продуктивним і адекватним філософському розумінню даного соціокультурного феномена.

Основними категоріями, які розкривають сутність і зміст системи забезпечення національної безпеки, є:

- принципи розуміння, побудови й функціонування системи забезпечення національної безпеки;
- суб'єкти системи забезпечення національної безпеки;
- об'єкти системи забезпечення національної безпеки;
- елементи (складові) системи забезпечення національної безпеки;
- риси (показники) зовнішнього і внутрішнього аспектів національної безпеки;

- засоби забезпечення національної безпеки;
- функції системи забезпечення національної безпеки.

Як свідчить практика, можна дати ще одне визначення системи забезпечення національної безпеки, під якою доцільно вважати організовану державою сукупність суб'єктів: державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, які здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства держави. Така система створюється з метою формування збалансованої державної політики та ефективного проведення комплексу узгоджених заходів щодо захисту національних інтересів у всіх сферах соціального життя.

Суб'єктами системи забезпечення національної безпеки є об'єднані цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів державні органи, громадські організації, посадові особи та окремі громадяни, які здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства країни. Ключовим суб'єктом системи забезпечення національної безпеки є воєнна організація держави, до якої входять усі силові та правоохоронні структури держави.

Головними об'єктами системи забезпечення національної безпеки слід вважати:

- особистість з усією сукупністю її прав та свобод;
- суспільство з усією сукупністю його духовних та матеріальних цінностей;
- державу (її конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність, недоторканність кордонів тощо).

Підходи щодо наукового вивчення військової безпеки.

Огляд існуючих наукових досліджень та публікацій спеціалістів у галузі стратегії національної безпеки щодо дослідження загроз національним інтересам у військовій сфері показав, що наявні підходи є достатньо розробленими та змістовними. У проведених дослідженнях військова загроза розглядається як потенційна можливість для кожної держави (групи держав) застосувати військову силу для вирішення міждержавних політичних, економічних, військових, етнічних, релігійних та інших протиріч. І цей потенціал постійно існує поряд із загрозами національним інтересам України, які в тій чи іншій формі можуть призвести до збройного протистояння. Водночас неоднозначність окремих теоретичних положень призводить до необхідності уточнення визначення

найбільш небезпечних загроз національним інтересам у військовій сфері, а постійні трансформації теорії військової безпеки держави роблять розв'язання цього питання ще більш складним. З метою глибшої формалізації геополітичних процесів та врахування їх впливу на військову загрозу в статті пропонується використовувати відповідну систему індикаторів.

Методологія дослідження військової безпеки України вимагає насамперед з'ясування її сутності. Сучасне трактування українського законодавства сутності військової безпеки визначає її як «...захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз». В міжнародній практиці військової безпеки передбачає право суверенної держави на самооборону і/або стримування воєнної агресії, а також допускає можливість застосування державою воєнної сили для захисту власного суверенітету і територіальної цілісності.

Сутність воєнної безпеки повною мірою розкривається і з допомогою взаємопов'язаних, послідовно і належно розглянутих нормативно-правових документах, таких як Воєнна доктрина. Положення Воєнної доктрини базуються на системному аналізі воєнно-політичної обстановки та прогнозі її розвитку з врахуванням потреб і реальних можливостей держави щодо забезпечення воєнної безпеки України, а також набутого досвіду воєнного будівництва і організації збройного захисту держави. Воєнна доктрина характеризується, як сукупність керівних принципів, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави. Вона забезпечує вироблення основ політики держави, спрямованої на захист національних інтересів, передбачає процес стратегічного планування здійснення воєнної безпеки, яке визначає необхідні для цього цілі, способи і ресурси. Саме Воєнна доктрина визначає характер воєнно-політичної обстановки навколо України, реальні та потенційні загрози національній безпеці у воєнній сфері, принципи, умови та складові забезпечення воєнної безпеки.

Безпосередньо воєнною доктриною принципово визначаються воєнно-політичні цілі України в галузі забезпечення національної безпеки; причини воєнної небезпеки; ставлення України до війни; основні напрями забезпечення воєнної безпеки; завдання Збройних Сил та принципи їх будівництва; підготовка Збройних Сил до захисту від агресії; мета і принципи воєнно-економічної політики; підготовка держави і населення до оборони.

Військова безпека як об'єкт державної політики.

Як питання національної безпеки в цілому, так і питання її складових, зокрема військова безпека України, є пріоритетними та стратегічно значущими

векторами державної політики. За обставин наростання загроз національній безпеці військова безпека може набувати пріоритетного значення. Військова безпека – це стан захищеності прав і свобод громадян, базових інтересів та цінностей суспільства і суверенної держави від можливих зазіхань із застосуванням воєнної сили. Особливістю військової безпеки є те, що вона як частина державної безпеки, водночас функціонує як самостійне явище. Воєнна безпека визначається як стан захищеності національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави від посягань із застосуванням військової сили.

Будь-яка держава для ефективного функціонування визначає для себе ряд сфер діяльності, без яких вона не може існувати як незалежна держава. Не виключенням є і її воєнна сфера, де основними життєво важливими інтересами виявляються: забезпечення належного захисту суверенітету та територіальної цілісності країни у випадку застосування проти неї збройної сили або загрози силою; підтримання воєнного потенціалу держави на рівні, достатньому для нейтралізації воєнних загроз.

Військова безпека держави є найважливішими засадами політики національної безпеки, безпосередньо спрямованої на реалізацію всієї сукупності наявних у розпорядженні країни сил, засобів і ресурсів з метою відвернення, локалізації і ліквідації загроз, створення сприятливих умов для організації її збройного захисту. Воєнна небезпека для України, як і для інших держав, полягає у можливості стати об'єктом воєнної агресії з боку іншої держави або союзу держав, а також внаслідок цієї агресії. Зокрема збройна агресія Росії проти України, зайвий раз підтвердила аксіому, що захист незалежної суверенної держави насамперед має бути пов'язаний із забезпеченням її власної воєнної безпеки. Тимчасова окупація Російською Федерацією частини території України – Криму, розпалювання Росією збройного конфлікту на сході України та руйнування системи світової та регіональної безпеки і принципів міжнародного права зумовлюють перегляд та уточнення доктринальних положень щодо формування та реалізації військової політики України. Виклики небезпеки, як загрози, що виходять із агресивної політики Росії проти України, потребують розробки та реалізації цілеспрямованої державної політики у воєнній сфері, яку прийнято називати воєнною безпекою держави.

Компоненти системи військової безпеки

Найважливішим елементом військової безпеки України є система забезпечення воєнної безпеки, під якою науковці переважно пропонують розуміти сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних механізмів (інституційних, організаційних, правових та інших) та суб'єктів забезпечення воєнної безпеки (посадові особи держави, органи державної влади, державні установи та заклади,

сили та засоби сектору безпеки), які на основі чинного законодавства трансформують політику військової безпеки у цілеспрямовану скоординовану діяльність воєнного характеру щодо реалізації захисту національних інтересів, передусім стосовно виявлення, прогнозування, попередження та нейтралізації загроз воєнній безпеці.

Під системою забезпечення військової безпеки розуміється механізм, що перетворює прийнятну державою стратегію в цій області на скоординовану діяльність конкретних відомств, організацій, громадських об'єднань і громадян на основі чинного законодавства. Ці суб'єкти забезпечення воєнної безпеки, діяльність яких безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз у своїй сукупності утворюють сектор безпеки та оборони держави, який містить органи державної влади та військові формування. Основу системи забезпечення воєнної безпеки становлять органи державної влади, сили і засоби, які здійснюють адекватні наявним реальним і потенційним воєнним загрозам заходи політичного, організаційного, правового, економічного, військового й іншого характеру, спрямовані на забезпечення воєнної безпеки суспільства і держави.

В Україні до основних елементів даної системи належать: Верховна Рада, Президент, Рада національної безпеки і оборони, Кабінет Міністрів, Міністерство оборони, а також Генеральний Штаб Збройних Сил України та інші військові формування, правоохоронні органи, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, окремі громадяни. Інакше кажучи, система воєнної безпеки структурно складається з двох компонентів: органів державної влади (управлінсько-регламентуючий компонент) і військових формувань (силовий компонент). Базова складова воєнної безпеки – Збройні Сили України. Крім них силовий компонент системи включає Державну прикордонну службу, Внутрішні війська, військові підрозділи Управління державної охорони, Служби безпеки України, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій інші державні військові формування.

Тема 2. Основні наукові концепції проблем військово-політичної безпеки (2 год).

Останніми роками посилилася увага до гарантування безпеки, що охоплює політичну, економічну, військову, екологічну, продовольчу, національну й інші види. Проблема гарантування безпеки зумовлює формування специфічних військово-економічних військово-політичних відносин і закономірностей, що потребують системного аналізу. Потреба держави та суспільства гарантувати собі військову безпеку є природною та неминучою. Однак сутність і зміст поняття «військова безпека» зумовлені конкретно-історичними умовами, що

відображають усе розмаїття суспільних відносин конкретного соціуму на окремому етапі його існування.

Загрози збройних конфліктів породжують закономірне прагнення їх усунути, мінімізувати, створити атмосферу захищеності інтересів країни, держави, населення від зовнішньої (насамперед) військової сили. Військова безпека стає найважливішим пріоритетом держави. Це, своєю чергою, приводить до виникнення специфічної діяльності щодо її забезпечення, під час якої відбуваються формування системи воєнної безпеки, її вдосконалення, підтримка на необхідному рівні, що визначається, з одного боку, військово-політичною ситуацією, а з іншого – повноваженнями держави. У процесі цієї ж діяльності відбувається і практичне відображення воєнних загроз, що виникають. Варто розуміти, що військова безпека – це лише один бік загальної системи національної безпеки, хоча вона надзвичайно важлива та багато в чому навіть визначальна. Вона, як і інші види безпеки, служить забезпеченню умов ефективного функціонування суспільства, держави й особистості як у мирних умовах, так і в ситуації військового конфлікту. Унаслідок цього вона є важливим елементом, гарантом суспільного прогресу.

Незважаючи на значущість і важливість цієї сфери, поняття «військова безпека» не має єдиного визначення, а також зазначений феномен мало досліджується в аспекті публічного управління. У низці наукових досліджень і концептуальних державних документів замість поняття «військова безпека» уживаються терміни «безпека в оборонній сфері», «оборонна безпека», «публічна безпека», «безпека держави», «обороноспроможність країни» тощо. Що не є цілком коректним, оскільки не досить точно визначає сферу та сутнісні відносини діяльності, що забезпечує захист саме від воєнного конфлікту. Тому військова безпека найчастіше розуміється як стан соціальної та військово-політичної системи, за якого забезпечується захищеність держави (суспільства, особистості) від військових загроз.

У звичайних умовах нормальна життєдіяльність суспільства підтримується політичною, правовою й економічною системами, що історично склалися, сформованим механізмом управління, який передбачає можливість застосування державно-владних заходів для забезпечення стабільності в державі. Такі заходи дозволяють підтримувати в суспільстві правопорядок, гарантувати громадську безпеку, охороняти права та свободи громадян, законні інтереси суспільства та держави тощо. Однак їх застосування ефективно лише в умовах стабільної суспільно-політичної обстановки та неможливе тоді, коли виникають надзвичайні (екстраординарні, екстремальні, особливі) обставини, що порушують нормальну життєдіяльність громадян, функціонування суспільства та держави

Поняття «військова безпека», будучи похідним від категорії «безпека», відображає специфічну сторону останньої, пов'язану з використанням сили як агресором (реальним чи потенційним), так і його жертвою. Субстанційною ознакою воєнної безпеки є використання засобів збройної боротьби на користь національної безпеки.

Звісно, військова безпека – явище набагато більш складне, що вимагає врахування багатьох чинників і компонентів. Військова безпека охоплює:

- систему ідей і поглядів на захист держави та суспільства, визначену ідеологію;
- діяльність, спрямовану на запобігання воєнній небезпеці, ліквідацію військових загроз;
- стан суспільних відносин, якому властива захищеність національних інтересів від загроз, пов'язаних із силовим вирішенням міжнародних і внутрішньополітичних проблем;
- систему державних інститутів, покликаних захищати суспільство та його громадян від зовнішньої військової експансії та силового тиску внутрішніх сепаратистів;
- властивість соціальної системи зберігати власну стабільність, тобто можливість стійкого динамічного розвитку, цілісність, самостійність, усупереч зовнішній військовій експансії; здатність держави відстоювати свої життєво важливі інтереси.

Окрім того, військова безпека може виступати в ролі елемента суспільної свідомості, цілепокладання, суспільної настанови, цінності, національного інтересу тощо

Отже, як складова частина національної безпеки військова безпека – це складна категорія, що характеризує стан суспільних відносин даної соціальної та військово-політичної системи, її компонентів, за якого забезпечується ефективна протидія впливу зовнішніх і внутрішніх військових загроз (збройного насильства), тим самим у військовій сфері створюються умови для стабільного динамічного розвитку даного суспільства.

Тема 3. Сутність та сучасний стан забезпечення військово-політичної безпеки України (4 год.).

Моніторинг результативності державної політики, заснований на показниках (індикаторах) стану військово-політичної безпеки, є самостійною аналітичною процедурою, що здійснюється з метою визначення відхилень діяльності системи забезпечення національної безпеки від задекларованого державою стратегічного курсу. При цьому він реалізує чотири основні функції:

- оцінки ефективності діяльності системи забезпечення національної безпеки щодо реалізації задекларованого стратегічного курсу;
- контролю за якістю рішень для оперативного корегування діяльності системи забезпечення національної безпеки;
- пояснення, яке допомагає з'ясувати, чому наслідки альтернатив державної політики у сфері національної безпеки та стратегічного курсу відрізняються;
- звітування, що допомагає складати доповіді, звіти тощо щодо соціальних та економічних змін, які настають після практичної реалізації широкого комплексу альтернатив політики й державних програм у сфері національної безпеки впродовж певного часу.

Нині деякі дослідники намагаються визначити стан національної безпеки за допомогою індексів, що розраховуються авторитетними міжнародними організаціями або рейтинговими агентствами. Насамперед це стосується глобального індексу миру, індексу неуспішності країн, індексу політичного ризику, індексу сприйняття корупції. Глобальний індекс миру розраховується фондом «Погляд людства» (Vision of Human) на основі 23 показників, що формуються такими відомими установами, як Міжнародний інститут досліджень проблем миру в Осло (International Peace Research Institute) і дослідницький підрозділ журналу «Економіст» (Economist Intelligence Unite). Індекс неуспішності країн розраховується Фондом миру (The Fund for Peace) та Інститутом зовнішньої політики (Foreign Policy Institute). Цей індекс ураховує 12 політичних, соціальних та економічних показників, які ілюструють рівень внутрішньої та зовнішньої конфліктогенності держав, і дає змогу оцінювати ризик колапсу держави. Індекс політичного ризику. Політичний ризик розглядають як імовірність негативного впливу на діяльність суб'єктів, наприклад економічних взаємовідносин, з боку держави внаслідок реалізації її державного курсу. Він є результатом інтегрованої, сумарної взаємодії політичних, економічних, соціальних і психологічних чинників, які кардинально змінюють економічну ситуацію в країні. Це призводить до раптових втрат у сфері торгівлі й інвестицій, кредитування, валютних розрахунків та інших операцій, які здійснюються суб'єктами економічних взаємовідносин. Зазначені індекси приваблюють тим, що вони мають комплексний характер і враховують різні аспекти національної безпеки: політичні, економічні, соціально-економічні, екологічні, інформаційні тощо. Однак ці індекси не можуть бути використаними для оцінки стану військово-політичної безпеки, оскільки вони не враховують:

- основні закономірності виникнення загроз у системах різного функціонального призначення, за винятком, певною мірою, індексу політичного ризику;

- структурні зв'язки і між окремими особами, суспільством, і державою;

- період, той факт, що індекс зазвичай складають у певний у відсотках до вихідної цифри, яку беруть за 100 %;

- досягнення реального практичного ефекту.

На практиці для системи забезпечення військово-політичної безпеки важливу роль відіграють не самі індикатори, а їх граничні значення. Тобто величини, недотримання значень яких перешкоджає поступальному розвитку держави, спричиняє негативні, руйнівні тенденції в національній безпеці держави. Тому моніторинг загроз національній безпеці держави потребує використання показників (індикаторів), що характеризують фактично всі її аспекти.

Основним завданням цього моніторингу є виявлення «точок біфуркації» – критичних значень, вихід за границі яких загрожує руйнівними наслідками особі, суспільству та державі. З усієї множини можливих індикаторів оцінки рівня загроз національним інтересам необхідно вибрати ті, що відображають ці критичні «точки біфуркації». Вони розглядатимуться нами як граничні значення індикаторів національної безпеки, недотримання яких призводить до порушення сталого розвитку держави, спричиняє руйнівні тенденції в економіці, знижує рівень життя населення. Очевидно, що в основі моніторингу національної безпеки за допомогою індикаторів та їх граничних значень важливо відстежувати динаміку процесів, що відбуваються в різних її сферах, а не за окремими подіями. Кожна подія є наслідком процесу, що приводить до даного результату. З огляду на зазначене, вважаємо, що критеріями для визначення індикаторів військово-політичної безпеки України можуть бути такі:

- реальні та потенційні загрози національній безпеці;

- цілі та правова база, що визначаються в Конституції України, новій редакції Стратегії національної безпеки України, законах України «Про основи національної безпеки України», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Під час розроблення та реалізації державної політики, заснованої на індикаторах та їх граничних значеннях, мають вивчатися реальні проблеми у сфері національної безпеки, а отже, надаватися рекомендації та межі їх застосування в конкретній державі. Необхідно застосувати знання про індикатори та їх граничні значення до реальних стратегічних цілей, зрозуміти причини, тому що саме вони

становлять проблему всьому суспільству, і запропонувати план, комплекс дій. Такий підхід найліпше сприятиме вирішенню гострих проблем національної безпеки, а також переконанню у придатності рекомендацій щодо досягнення стратегічних цілей, спрямованих на захист основних об'єктів і сфер національної безпеки нашої держави. Критеріями для визначення граничних індикаторів військово-політичної безпеки України можуть бути такі:

- рівень об'єкта захисту національної безпеки – основні об'єкти захисту держави;
- ступінь значимості – макроекономічні показники;
- напрям дій викликів і загроз – зовнішні та внутрішні;
- період дії загроз – середньо- та довготривалі;
- характер ризиків – стратегічні;
- математична природа – кількісні.

Оцінка сучасного стану політичної безпеки. Політична безпека – складова частина, головна ланка, основа національної безпеки. Нинішні і перспективні інтереси України вимагають серйозної уваги до цієї області державного і суспільного розвитку. Саме цим зумовлена актуальність цієї теми, ажде життєспроможність суспільства і держави залежить від рівня їх безпеки.

Першоосновою, що зумовлює політичну безпеку як систему певних заходів, органів, функцій держави і суспільства, є зростаюча потреба захищати політичні інтереси країни, народу, громадян. В Україні ці інтереси полягають у затвердженні таких політичних стосунків, форм влади, механізмів державного управління, способів діяльності, у висуненні до влади нашої країни таких політичних лідерів і сил, які забезпечили б найефективніше вирішення проблем подолання кризи, подальшого стійкого розвитку, підвищення матеріального і духовного рівня життя українського народу, консолідували і активізували б його в творчих справах, служили розширенню свободи і підйому творчої ініціативи громадян, прославляли міжнародний авторитет держави.

В науці робляться спроби визначити показники політичної безпеки: відсутність перешкод і утисків політичних прав і свобод громадян; наявність політичної опозиції; справедливість і відповідність державно-політичного пристрою національним інтересам; політична потужність і геополітичний статус країни; ефективність політики і державного управління, що виражаються в здатності енергійно долати кризи, забезпечувати відновлення і стійкий розвиток;

довіра і добровільна підтримка влади більшістю суспільства; оптимальна політична стабільність; зростання внутрішніх та іноземних інвестицій у розвиток країни.

Політичні небезпеки – це соціальні явища, процеси, дії, які здатні підірвати владу, правовий порядок, викликати хаос, усобиці і конфлікти, викликати загальну деградацію, втрату національної незалежності, ослабити і зруйнувати державу, позбавити громадян політичних прав і свобод, звести нанівець можливості народу, суспільства, опозиції впливати на владу. Це насамперед конфронтаційні дії одних соціально-політичних суб'єктів проти інших (держав, його структур, соціальних груп, партій, еліт, осіб тощо) в боротьбі за владу (світову і внутрішню). Але це і такі процеси, як зростання злочинності, тероризму, наркоманії тощо. Наркоманія, наприклад, якщо не вдасться подолати її в майбутньому, здатна розвалити суспільство і державу зсередини. Іншими словами, неполітичні явища, розростаючись, можуть стати політичними.

У найзагальнішому плані політичні небезпеки можна звести у три групи:

а) небезпеки для політичної сфери, що йдуть від інших сфер суспільного життя – економіки, соціальної структури і соціальних стосунків; шкідливих духовно-етичних процесів, військово-оборонних справ тощо;

б) небезпеки для економіки, соціальних стосунків, військової безпеки;

в) небезпеки, що виникають зсередини політичної сфери, для самої себе.

До основних загроз політичній безпеці Української держави потрібно зарахувати: брак системного аналізу управлінських рішень; низька ефективність державного контролю за виконанням прийнятих рішень; збереження антидемократичного механізму формування внутрішньої і зовнішньої політики; корупція та протекціонізм у державних структурах; брак інформації у світового співтовариства про дійсний стан та розвиток процесів в Україні; підпорядкування засобів масової інформації правлячій еліті. Існування цих загроз зумовлює необхідність створення дієвого механізму забезпечення політичної безпеки.

Оцінювання процесу забезпечення національної безпеки є важливим фактором взаємодії суспільства та держави, оскільки громадський контроль діяльності органів державної влади є важливою складовою державної політики. Тому в демократичних країнах на формування та реалізацію державної політики у сферах національної безпеки і оборони мають суттєвий вплив інститути громадянського суспільства.

Часто ступінь участі цих інститутів у цій політиці розглядається як індикатор демократичного розвитку держави. Основні завдання інститутів громадянського суспільства щодо контролю за процесом формування та реалізації державної політики у сферах національної безпеки й оборони полягають в:

- моніторингу функціонування інститутів державної влади, покликаних забезпечити суверенітет, територіальну цілісність, сталий розвиток держави;
- сприянні реалізації демократичних прав і свобод людини;
- активній участі в протидії небезпекам національній безпеці і в цьому контексті у визначенні пріоритетів зовнішньої та внутрішньої політики, захисті інтересів громадян за кордоном;
- оцінюванні ефективності заходів органів державної влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення безпеки життєдіяльності територіальних громад. Ефективність виконання цих завдань, а відтак і впливу інститутів громадянського суспільства на державну політику у сферах національної безпеки й оборони залежить від багатьох чинників.

Передусім, як свідчить аналіз міжнародного досвіду щодо контролю формування та реалізації зазначеної політики з боку інститутів громадянського суспільства, вона залежить від дотримання певних принципів, зокрема:

- остаточні рішення з ключових питань забезпечення національної безпеки мають ухвалюватися обраними представниками народу (парламентами);
- структури сектору безпеки мають створюватися та діяти згідно з чинним законодавством та з повагою ставитися до прав та свобод людини (індивіда);
- під час управління структурами сектору безпеки мають застосовуватися ті ж принципи, що й для управління іншими урядовими структурами;
- інформація, що використовується під час планування забезпечення національної безпеки, має бути доступною для суспільства, але з дотриманням необхідного рівня таємності;
- розподіл компетенцій та повноважень між гілками державної влади має передбачати законодавчо зафіксовані функції контролю діяльності силових структур;
- парламентський контроль фінансування потреб щодо забезпечення національної безпеки має здійснюватися за участю представників опозиційних партій, незалежних експертів та передбачати наявність спеціалізованих парламентських комітетів, які опікуються питаннями національної безпеки і оборони;
- для вищих посадовців та обраних представників народу, які відповідають за прийняття рішень у сфері безпеки й оборони, одним із пріоритетів має бути збереження миру в регіоні;

- з боку органів державної влади має бути сприяння щодо реалізації інститутами громадянського суспільства всіх передбачених чинним законодавством форм контролю діяльності сектору безпеки.

За умови дотримання цих принципів, ефективність та результативність впливу інститутів громадянського суспільства на державну політику у сферах національної безпеки й оборони також суттєво залежить від:

- рівня готовності громадян та їх об'єднань на практиці захищати демократичні права та свободи, що значною мірою визначається ступенем зрілості громадянського суспільства та спроможності громадян у повному обсязі реалізувати визначені Конституцією повноваження як головного джерела влади;

- фінансової й організаційної незалежності цих інститутів;

- правового забезпечення діяльності інститутів громадянського суспільства та існування в суспільстві традиції реалізації громадянами конституційних прав і свобод у контексті забезпечення національної безпеки;

- чіткості розподілу функцій, повноважень та відповідальності між гілками державної влади за стан справ щодо забезпечення національної безпеки;

- реальної, а не задекларованої незалежності судової гілки влади.

- наявності недержавних інформаційно-аналітичних та дослідних інституцій, сферою діяльності яких є проблеми забезпечення національної безпеки.

В Україні є низка проблем щодо забезпечення належного впливу інститутів громадянського суспільства на формування та реалізацію державної політики у сферах національної безпеки й оборони, а саме: поки що мало організацій, які на високому професійному рівні та політично не заангажовано досліджують проблеми забезпечення національної безпеки; досить обмеженими та епізодичними є залучення цих інститутів до підготовки управлінських рішень з питань забезпечення національної безпеки; практично немає фінансової підтримки інститутів громадянського суспільства, тоді як у багатьох європейських країнах існує значна кількість недержавних благодійних фондів, що підтримують незалежні громадсько-політичні об'єднання, що реалізують функції громадянського контролю діяльності сектору безпеки. На окрему увагу заслуговує залучення неурядових дослідних організацій (НУДО) до розробки та впровадження державної політики у сферах національної безпеки і оборони. Їх залучення сприяє публічності та підвищенню ефективності цієї політики. НУДО зосереджують інтелектуальний потенціал людей, які здатні висувати суспільно значущі ідеї, репрезентувати їх у формі варіантів політики та впливати на їх практичне здійснення. Тому серед основних функцій НУДО, зокрема, забезпечення комунікації між владою та суспільством у контексті представництва та захисту суспільних інтересів і моніторинг дій влади, критичний аналіз та оцінка її рішень, формулювання альтернативних пропозицій, політична просвіта.

Тема 4. Основні напрями забезпечення зовнішніх та внутрішніх складових військово-політичної безпеки України

Реалізація основних завдань військово - політичної безпеки держави забезпечує її суверенний і самостійний розвиток, конструктивну діяльність державних органів, їх легітимність, а також повноцінне функціонування громадянського суспільства та головних його інститутів – політичних партій, громадських об'єднань, недержавних засобів масової інформації (далі – ЗМІ), рухів тощо. При визначенні ступеня безпеки держави важливо враховувати, якою мірою інтереси держави відображають інтереси громадянського суспільства та інтереси окремого громадянина. У демократичній правовій державі головний акцент при реалізації внутрішніх і зовнішніх функцій ставиться на забезпечення та реалізацію прав і свобод громадянина. Основою для визначення суті і цілей військово-політичної безпеки виступають політичні інтереси країни. Це визначення не тільки істотно розширює спектр об'єктів політичної безпеки, включаючи всі життєво важливі інститути, відносини і процеси політичної сфери життя суспільства, а й підкреслює пріоритетну необхідність захисту політичної безпеки її суб'єктів – громадян, громадянського суспільства, державних органів. Політичну безпеку можна розуміти також як стан захищеності політичних інтересів особи, соціальних груп, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також систему заходів щодо забезпечення цієї захищеності.

Головними об'єктами політичної безпеки України є громадяни, їх політичні права і свободи, повсякденні форми виявлення їх політичних інтересів та політичної активності; громадські інститути та суспільні відносини в їх політичному вимірі; держава, її конституційний лад, суверенність, незалежність і територіальна цілісність, спадковість демократичних традицій функціонування. Основними принципами забезпечення політичної безпеки в Україні, на наш погляд, мають бути:

- легітимність державної влади;
- демократична спадкоємність системи правління та політичного режиму;
- дотримання балансу політичних інтересів особи, суспільства, держави;
- пріоритет ненасильницьких заходів у вирішенні внутрішніх та зовнішніх проблем політичного характеру;
- своєчасність, комплексність та адекватність заходів забезпечення політичної безпеки України;

- суспільна стабільність та громадська злагода;
- цілісність та збалансованість системи політичної безпеки, її інтегрованість у систему національної безпеки.

Залежно від місця дислокації джерел загроз військово-політичній безпеці, способів й методів їх нейтралізації та попередження в системі політичної безпеки держави виділяємо **внутрішню та зовнішню безпеки**. Збалансована внутрішня політична безпека держави відображає стан її політичної системи, що забезпечує стабільний розвиток суспільства, відображає інтереси всіх його соціальних груп, сприяє консолідації нації і дозволяє ефективно вирішувати завдання економічного, соціального і культурного розвитку. Внутрішня політична безпека досягається шляхом ефективної, соціально спрямованої, узгодженої діяльності державних органів та інститутів громадянського суспільства, що задовольняє й захищає політичні, соціальні інтереси особи та суспільних груп, сприяє досягненню стану громадської злагоди та соціального партнерства всередині держави. Основними складовими внутрішньої політичної безпеки є державно-управлінська складова, що забезпечує ефективне функціонування державної влади та системи управління органами державної влади різних рівнів; суспільно-політична складова, в структурі якої виявляються та забезпечуються політичні інтереси окремих груп громадян та суспільства в цілому, забезпечуються соціально-політичні права громадян, реалізується їх політична активність у несилових формах; суспільно-конфліктологічна складова, що забезпечує ненасильницьке розв'язання внутрішніх суспільних конфліктів; ідеологічно-інформаційна складова, що базується на ідеологічному, соціально-психологічному та інформаційному забезпеченні суспільно-політичної стабільності.

Характерною рисою сучасного політичного життя в Україні є посилення недовіри громадян до офіційних структур влади й політичних лідерів, спричинене негативними наслідками державної політики в економічній, політичній, соціальній та культурній сферах. На наш погляд, головними викликами внутрішній політичній безпеці України наразі є наступні: комерціалізація політики, перетворення її на інструмент одержання комерційного зиску; надмірна політизація громадського життя на фоні зростаючої політичної пасивності й апатії більшості населення; низький рівень політико-правової культури громадян; відчуження народу від влади, зменшення можливостей впливу виборців на своїх представників; відсутність конструктивної опозиції; зловживання маніпуляційними технологіями у політичній сфері; недостатня професійна підготовка частини українських політиків; високий рівень корупції в системі

органів державної влади; відсутність політичної відповідальності державних діячів та вищих посадових осіб на фоні слабких демократичних традицій та нерозвинутого громадянського суспільства в Україні.

До головних загроз внутрішній політичній безпеці України можемо віднести: регіональний політичний сепаратизм; конфлікти на етнічному ґрунті; корупція органів державної влади; низька ефективність державного контролю за виконанням прийнятих рішень. В умовах незалежного розвитку до вищезазначених загроз додалася ціла низка «векторів розділення» української спільноти за різними ознаками: соціальними, політичними, ідеологічними. Зокрема, актуальною є небезпека розмежувань населення України за політичними ознаками, викликана диспропорційною підтримкою політичних таборів у різних регіонах України. Тому результати виборів, формування на їх основі уряду та ухвалення тих чи інших засад державної політики може сприйматися значною частиною населення як «перемога» чи «поразка» певних територіальних спільнот.

Зовнішня військово-політична безпека держави становить комплекс заходів для забезпечення зовнішньополітичної стабільності через створення ефективного механізму зміцнення державного суверенітету, її правового та політичного статусу на світовому та регіональному рівнях. Аналіз положень законів України «Про основи національної безпеки» та «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» дозволяє виділити основні загрози у зовнішньополітичній сфері:

- посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав (окупація території України Російською Федерацією);
- спроби втручання у внутрішні справи України з боку інших держав (особливо відчувається тиск у політичній сфері з боку Російської Федерації та її потужний інформаційний вплив);
- воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України;
- можливість втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами;
- нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося

З огляду на вищезазначені загрози зовнішній політичній безпеці України основними складовими зовнішньополітичної стабільності мають бути: захист

територіальної цілісності та недоторканності кордонів; захист зовнішнього державного суверенітету від політичного диктату; збільшення числа держав – стратегічних партнерів та потенційних союзників; співпраця з іншими державами в правовій, політико-дипломатичній, економічній, військово-політичній та інформаційній сферах.

Міжнародна безпека формується на основі національної та регіональної безпеки, її основними складовими виступають економічні, політичні, екологічні та інші види безпеки. Міжнародна безпека передбачає забезпечення прав кожної людини на існування і стійкий розвиток; суверенітет і територіальну цілісність держави; самобутність розвитку країн і народів; збереження зовнішнього середовища і раціонального використання природних ресурсів; вільне переміщення людей, капіталів, інформації; повноправність й рівноправність громадян та ін.

Стратегія національного розвитку України, що базується на системі національних інтересів і пріоритетів, включає і стратегію національної безпеки держави, яка визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. З урахуванням геополітичної і внутрішньої ситуації діяльність усіх державних органів в Україні має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, запобіганні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеці її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, гарантуванні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності і правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації.

Узагальнення теоретичного надбання, а також практики реалізації зовнішньополітичних завдань сприяє окресленню складових національної безпеки України у зовнішній площині, до яких, як відомо, зараховують: гарантування і захист прав українських громадян і співвітчизників за кордоном; збереження цілісності і територіальної недоторканності Української держави; досягнення високого економічного розвитку і, відповідно, гідного місця в міжнародному поділі праці, а також протистояння енергетичним загрозам; адекватне співвідношення національних інтересів з участю у наднаціональних міжнародних структурах; формування позитивного іміджу Української держави.

В умовах докорінних змін у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі Україна, на думку аналітиків, потребує нової моделі гарантування національної безпеки, на створення якої спрямована Стратегія національної безпеки України, реалізуючи яку, Україна захищатиме всіма доступними засобами свої фундаментальні національні цінності, визначені Конституцією та законами України: незалежність, територіальну цілісність і суверенітет держави, свободу, демократію, права людини і верховенство права, добробут, мир і безпеку.

Тема 5. Військово-політичні конфлікти та міжнародна безпека (2 год.)

Характеристика впливу військово-політичних конфліктів на національну безпеку та їх структурні елементи. . На сьогодні існує досить велика кількість, подекуди суперечливих, підходів у сфері дослідження проблем воєнних конфліктів та їх впливу на національну безпеку. Це зумовлено тим, що з феноменом збройного соціального конфлікту нерозривно пов'язані, зокрема, такі явища як етнічні відносини, національна ідентифікація, насильство, націоналізм, сепаратизм та тероризм, що є предметами багатьох спеціалізованих наукових праць.

У Воєнній доктрині України під воєнним конфліктом розуміється «форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнних конфліктів є війна та збройний конфлікт». У цілому, погоджуючись із запропонованим підходом, ми вважаємо доцільним акцентувати увагу на тому, що, на наше глибоке переконання, у ході військово-політичного конфлікту в сучасному розумінні має місце не лише застосування військової сили, але і цифрових технологій, кіберпростору, що зумовлюють виникнення так званих інформаційних (інформаційно-психологічних) війн у віртуальному просторі. Водночас військово-політичні конфлікти можуть бути породжені чи супроводжуватися політичними рішеннями, соціальними протестами та зростанням етнонаціональної, релігійної напруженості.

Грунтовну класифікацію воєнно-політичних конфліктів на підставі сукупності найістотніших показників, що визначають їх характер, здійснив Г.Костенко. За його методологією показники класифікації формуються з урахуванням спільності їх однорідних істотних ознак правових, культурних, соціально-політичних, стратегічних та якісних. Поділяючи підхід дослідника до наведеної класифікації, хочемо зауважити, що окремим критерієм до класифікації воєнних конфліктів може виступати цифрова площина або віртуальний простір. Так, залежно від того інструментарію, який застосовується у таких конфліктах з метою впливу на масову свідомість, можемо поділити воєнні конфлікти на ті, що:

а) супроводжуються зломом баз даних чи офіційних сайтів державних установ;

б) пов'язані з використанням інструментів дезінформації;

в) насаджують окремі наративи на рівні мемів, символів тощо.

Ю. Бадах вказує, що в основу класифікації сучасних війн і збройних конфліктів можуть бути покладені й кількісні показники: розмах і тривалість воєнних (бойових) дій; площа території, на котрій розгортається конфлікт; кількість втягнених у війну держав; залучених військ (сил) тощо. Деякі історики пропонують трохи розширити типологічні рамки воєнного конфлікту і внести в них війни на захист порушених громадянських прав. Класифікуючи війни за характером політичних цілей, вони пропонують доповнити їх таким рівнем, як ступінь підтримки світових співтовариств, несхвалення, застосування міжнародних санкцій. На нашу думку, досить неоднозначною виглядає позиція поділу воєнних конфліктів за ступенем підтримки світових співтовариств. Ми стоїмо на тому, що воєнний конфлікт у жодному разі не може бути підтриманий. Держави чи їх об'єднання, які підтримують такі конфлікти, мають засуджуватися міжнародним співтовариством. З іншого боку, на наше глибоке переконання, можлива та навіть бажана підтримка однієї зі сторін конфлікту, яка задля захисту власної державності, демократичного вектору розвитку тощо вимушена оборонятися, стримуючи воєнну агресію супротивника. Однак підтримка країни-агресора чи окремого екстремістського, терористичного руху та схвалення ведення ними воєнного конфлікту є абсолютно неприйнятною та вимагає відповідної реакції з боку міжнародної спільноти.

За типом суб'єктів, рівнем їх організації і структурою відносин воєнні конфлікти утворюють чотири типи:

- внутрішньогоризонтальні,
- внутрішньовертикальні,
- зовнішньогоризонтальні,
- зовнішньовертикальні.

До внутрішньогоризонтальних належать конфлікти між соціальними групами одного рівня всередині певних соціальних верств, держави або суспільства в цілому. Такі конфлікти, залежно від природи соціальних верств, є внутрішньокласовими, внутрішньонаціональними, внутрішньоетнічними, внутрішньорасовими, внутрішньоконфесійними, внутрішньорегіональними.

Соціальні групи в таких типах конфліктів можуть складатися з військових, які застосовують військову силу для захоплення політичної влади в країні. Це характерно для держав, де немає повноцінного громадянського суспільства, де соціальні верстви не виявляють політичної активності.

Якщо соціальні групи – суб'єкти конфлікту тісно пов'язані з різними соціальними верствами, то внутрішньосоціальні конфлікти переростають у внутрішньодержавні. Суб'єктами їх стають різні соціальні верстви. До внутрішньогоризонтального типу воєнного конфлікту належать внутрішньодержавні міжетнічні, міжрегіональні, міжкласові, міжконфесійні конфлікти. До нього належать також внутрішньоблокові конфлікти.

Нарешті, найвищим рівнем внутрішньогоризонтальних воєнних конфліктів є внутрішньосуспільний конфлікт. У загальнополітичній і науковій літературі такі конфлікти відомі як громадянські війни. Саме вони характеризують якісний стан суспільства. Однак внутрішній конфлікт може спалахнути не тільки між рівними типами суб'єктів, а й між суб'єктами різного рівня, утворюючи внутрішньовертикальні воєнні конфлікти. До цього типу належать конфлікти між суб'єктами різного рівня всередині спільної соціальної організації, між групою й соціальними верствами в країні, між групою й державою всередині країни, між соціальними верствами й державою всередині країни, між воєнно-політичним блоком і державою – членом блоку. Якщо ж у протиборстві з державою соціальній групі вдається втягнути в конфлікт (у ролі суб'єкта) соціальну верству, тоді він перетворюється на конфлікт між соціальною верствою й державою.

Зовнішньогоризонтальні воєнні конфлікти відрізняються від внутрішніх тим, що учасниками їх є суб'єкти однакового рівня, які, проте, належать до різних соціальних систем. Це конфлікти між соціальними групами, що належать до різних соціальних верств; конфлікти між соціальними верствами в різних державах; конфлікти між державами, що належать до різних воєнно-політичних блоків або тими, що до них не приєдналися.

Зовнішньогоризонтальні воєнні конфлікти розгортаються на різних соціальних рівнях (соціальні групи, соціальні верстви, держави, коаліції держав). Вони взаємозалежні і розвиваються шляхом ескалації й деескалації. Коли перехід кожної з протиборчих сторін від одного рівня до іншого відбувається неодноразово, то виникають зовнішньовертикальні воєнні конфлікти. До них належать конфлікти між суб'єктами різного соціального рівня: між соціальними групами однієї держави і соціальними верствами іншої, між соціальними групами й іноземними державами, між соціальними верствами й іноземними державами.

Тема 6. Нові форми співробітництва в Європі з питань безпеки. Основні форми подолання конфліктних ситуацій у сучасних міжнародних відносинах (4 год.).

Функціонування сучасного міжнародного товариства неможливе без протистояння позицій і поглядів, притаманних певним суб'єктам. Тлумачення певних питань, наявних у практиці міжнародних відносин, отримують відмінні оцінки з боку учасників процесу. Логічним наслідком цього є суперечності та конфлікти. Ці конфлікти інколи призводили до небезпечних міжнародних криз і збройної боротьби, які спричиняли серйозні та небезпечні наслідки. Деякі з них виявилися стійкими, тривали упродовж років і десятиліть, інші затихали на певний час і за певних умов починалися з новою силою.

Незважаючи на те, що в середині ХХ ст. виникла певна тенденція до зниження загальної кількості конфліктів на планеті, проблему їх мирного врегулювання не знято з порядку денного. Ба більше, кінець ХХ і початок ХХІ ст. ознаменувалися низкою серйозних міжнародних криз, які в сукупності суттєво посилюють міжнародне напруження (Косово, Чечня, Афганістан, Ірак тощо). Хочемо ми цього чи ні, в розвитку світового співтовариства існували й існуватимуть проблеми. Важливо, як їх вирішують. Є способи їх владнання: через насильство, збройні конфлікти, або мирним шляхом.

Можна виділити декілька основних причин міжнародних конфліктів: недосконалість людської природи; бідність та нерівність у добробуті народів різних країн; соціально-економічний та політичний лад держави, рівень її культури і цивілізованості; невпорядкованість міжнародних стосунків. Практика міжнародних відносин свідчить, що в основі суперечностей зрідка лежить якийсь один чинник. Джерелом суперечностей здебільшого є інтереси певних держав, економічних союзів, а також військово-політичних блоків. Предметом суперечностей часто є території та кордони, прагнення посісти домінуюче становище в регіоні, протистояння економічних, політичних інтересів країн, що розвиваються, негативні етнічні стереотипи, релігійні протиріччя.

С. Хантінгтон, виділяючи західну, японську, ісламську, слов'янсько-православну та африканські цивілізації, вважає, що основні конфлікти у майбутньому відбуватимуться між країнами різних культурно-цивілізаційних типів. Зразок таких конфліктів С. Хантінгтон убачає на Балканах, де, на його думку, триває боротьба між народами західної (словенці, хорвати), слов'янсько-православної (серби, чорногорці) та мусульманської (боснійські мусульмани) цивілізацій. Отже, нині міжнародні відносини все ще залишаються сферою розбіжностей інтересів, суперництва, непередбачуваності, конфліктів і

наси́льства. Можна стверджувати, що міжнародний конфлікт — це зіткнення двох або більше різноспрямованих сил з метою реалізації цілей та інтересів в умовах протидії. Суб'єктами міжнародного конфлікту можуть бути держави, міждержавні об'єднання, міжнародні організації, організаційно оформлені суспільно-політичні сили всередині держави або на міжнародній арені.

Розуміння природи міжнародних конфліктів і знаходження способів їх розв'язання вимагає, крім пояснення їх причин, з'ясування глибини й характеру самого конфлікту, що значною мірою досягаються за допомогою їх класифікації. Найпоширенішою на Заході є традиційна типологія конфліктів, згідно з якою розрізняють: міжнародну кризу; конфлікти малої інтенсивності; тероризм; громадянську війну і революцію, що набувають міжнародного характеру; війну та світову війну.

Руйнування біполярної міжнародної системи і пов'язані з цим зміни у світовій політиці визначили пріоритетні напрямки політичних досліджень конфліктів в міжнародних відносинах. Для вирішення проблем щодо врегулювання політичних конфліктів як на державному рівні так і на міжнародній арені необхідно сприяти соціальній рівновазі, високому рівню взаємодовіри, взаєморозуміння, громадянській відповідальності та досягнення колективного добробуту. Таким чином, за допомогою цих цінностей зменшиться напруженість економічного, політичного, демографічного, етнічного розвитку між окремими регіонами, що сприятиме зменшенню конфліктності як всередині держави так і на міжнародній арені. Якщо ж суперечка призводить до військового конфлікту, то першочерговим завданням стає якнайшвидше його припинення та вдосконалення системи безпеки.

Найбільш ефективними стратегіями запобігання переростання суперечок в конфлікти і повторного виникнення конфліктів є **превентивна дипломатія і превентивне роззброєння**. Превентивна дипломатія передбачає використання таких засобів вирішення конфліктних ситуацій, як: переговори, посередництво і примирення. Одним із основних інструментів дипломатії найчастіше розглядаються міжнародні організації, але їх діяльність дещо ширше дипломатичних рамок.

Так як політичні конфлікти становлять серйозну загрозу регіональній та міжнародній безпеці, уряди держав у своїй превентивній діяльності в будь-якому випадку можуть спиратися на міжнародні організації, перш за все, на ті, що перебувають в межах системи Організації Об'єднаних Націй, так як в центрі їх уваги знаходяться питання щодо вирішення політичних та військових конфліктів. До вирішення цих питань залучаються, також, неурядові організації, наприклад

«Червоний Хрест» та активно беруть участь неурядові актори. Залучення міжнародних організацій до реформування безпеки почало зростати в 1990-х роках, коли вони усвідомили, що заходи розвитку, особливо під час і після конфліктів, не можуть бути успішними в умовах загроз. Управління безпекою стало розглядатися як важливий елемент організації, врядування і проектів реконструкції. Крім того, демократичний нагляд за безпекою став важливою умовою партнерства та членства в таких організаціях, як ЄС, НАТО та Рада Європи. З тих пір залучення міжнародних організацій до процесів реформування безпеки перетворилось на безліч заходів і проектів, що перетинаються між собою. Тож розглянемо деякі з міжнародних організацій які займаються керівництвом та реформуванням сфери безпеки.

Так зазначимо, що особливе місце серед всіх міжнародних організацій посідає Організація Об'єднаних Націй (ООН) – це глобальна, універсальна, багатофункціональна, міждержавна організація. Основна місія Організації Об'єднаних Націй – підтримка міжнародного миру та безпеки. ООН робить це, запобігаючи конфліктам; сприяючи сторонам конфлікту в досягненні миру; виконуючи миротворчу діяльність; створюючи умови для підтримки та зміцнення миру. ООН також сприяє сталому розвитку, захищає права людини та працює задля розвитку та дотримання міжнародного права. Крім того, Організація також координує операції з надання гуманітарної допомоги. Отже, ООН як глобальна, універсальна, багатофункціональна, міждержавна організація, охоплюючи своєю діяльністю майже всі сфери діяльності людства, у тому числі економічну, має надзвичайно великий вплив на формування міжнародних економічних стратегій та бере участь у заходах в галузі безпеки.

Що стосується Європейського Союзу, то з самого початку він брав участь у реформуванні безпеки в різних аспектах, включаючи поліцейські та військові операції, зміцнення верховенства права, судової та пенітенціарної системи. Також, зазначимо, що Європейський Союз здійснює заходи щодо реформування безпеки на трьох взаємопов'язаних рівнях: на рівні громад, на рівні держав-членів та спільно з міжнародними організаціями. Міжнародна організація, Рада Європи від початку свого створення в 1949 році в основному займається правами людини, верховенством права, підзвітністю уряду та іншими питаннями врядування. Але з часом ці питання поступово переросли в демократичне управління безпекою, оскільки всі вони невід'ємно пов'язані з безпекою та підзвітністю.

Щодо Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), то зазначимо, що це одна з інституцій Ради Європи, створена 21 січня 1959 року для контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, закріплених в Європейській

конвенції з прав людини, ратифікованої 1953 році. Основним його завданням у сфері управління безпекою є забезпечення правосуддя у справах про порушення прав людини співробітниками служби безпеки, коли національні суди не втручалися або не втручаються, або у випадках, коли можливості оскарження їхніх рішень вичерпані.

Наступною міжнародною організацією, яка здійснює демократичний контроль за сферою безпеки є Організація з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ). Дана організація є найбільшою регіональною організацією, яка об'єднує 57 країн-учасниць. Відповідно до Гельсінкського Заключного Акту ОБСЄ 1975 року, основні сфери діяльності Організації включають безпеку, співробітництво в галузі економіки, науки, техніки та навколишнього середовища, а також у гуманітарній та інших сферах (права людини, інформація, культура, освіта). Також, необхідно виокремити сьогодні значення Світового банку в управлінні сектором безпеки. На початку створення у 1944 році повноваження Світового банку не дозволяли йому торкатися питань безпеки. Але зазначимо, що наприкінці 1990 років спроби побудови миру та відновлення вражених конфліктом країн показали важливість демократичного урядування сектором безпеки як передумови розвитку. В результаті чого Світовий банк все більше став долучатися до підтримки реформ безпеки в країнах, що розвиваються або постраждалих від конфлікту. Також, зазначимо, що жодна з наявних на сьогодні колективних систем безпеки не дає безпрецедентні гарантії безпеки, територіальної цілісності, недоторканості кордонів та державного суверенітету як Північноатлантичний альянс або НАТО. Організація Північноатлантичного договору була створена 4 квітня 1949 року для колективної оборони країн Західної Європи та Північної Америки. Одним із основних завдань міжнародної організації НАТО є демократичне керівництво сферою безпеки яке включає і миротворчу діяльність.

Отже, враховуючи різноманітність і повноту функцій, можна зробити висновок про те, що діяльність міжнародних організацій впливає на всі сфери життя і певною мірою сприяє їх розвитку. Міжнародні організації в процесі своєї еволюції стали глобальним, всеосяжним явищем, яке суттєво впливає на світову економіку і політику.

Тема 7. Проблеми та перспективи функціонування сучасних і формування нових державних систем безпеки (2 год.).

Провідною умовою забезпечення безпеки сучасної держави є побудова своєї діяльності на принципах міжнародної безпеки, що дозволяє вирішувати спірні питання та розбіжності без застосування сили або погрози силою. Основними принципами міжнародної безпеки є: утвердження мирного співіснування, як

універсального принципу міждержавних відносин; забезпечення рівної безпеки для всіх держав; створення дієвих гарантій у різних сферах життєдіяльності; недопущення використання зброї масового знищення та її повна ліквідація; повага суверенних прав кожного народу; справедливе політичне врегулювання міжнародних криз і регіональних конфліктів; зміцнення міждержавної довіри; вироблення ефективних методів запобігання міжнародному тероризму; викорінення геноциду, апартеїду, вилучення з міжнародної практики всіх форм дискримінації, запровадження нового економічного порядку, що забезпечує рівну економічну безпеку всіх держав. Важливим фактором забезпечення безпеки держави та суспільства в цьому контексті сьогодні є участь держави у системі міжнародної безпеки, що ґрунтується на реалізації принципів попередження війни та зниження військового протистояння держав.

Під поняттям «системи міжнародної безпеки» слід розуміти комплекс взаємопов'язаних міждержавних відносин та організацій, політичних, дипломатичних, економічних, військових і суспільних заходів, що спрямовані на забезпечення колективної безпеки держав і народів. Основними елементами системи міжнародної безпеки є основні принципи безпеки, міждержавні механізми та структури, міжнародно-правові норми, багатосторонні договори, які створюються, приймаються та функціонують з метою запобігання військовим зіткненням, їх локалізації, врегулюванню політичних, економічних і воєнних-стратегічних протиріч політичним шляхом, а також спеціальний режим контролю за міжнародною, особливо військовою діяльністю та відповідний режим інформації.

ОБСЄ як система колективної безпеки виявилась неефективною в умовах значно ускладненого міжнародного середовища безпеки з його новими викликами та вимогами. Існуючі механізми врегулювання криз та можливості розслідування порушень статуту ОБСЄ важко застосовувати в умовах, коли для прийняття рішення вимагається досягнення консенсусу всіх членів. На практиці це стає майже неможливим. Як наслідок, ці функції взяли на себе інші організації – НАТО та ЄС на Балканах, або ОДКБ (фактично РФ) на більшій частині простору СНД, - які випереджають ОБСЄ у питаннях ресурсного забезпечення європейської безпеки, військових та економічних. Ефективність ОБСЄ зберігається у питаннях моніторингу, виявлення можливих зон нестабільності у європейському просторі. ОБСЄ робить значний внесок у безпеку регіону також завдяки довгостроковим місіям у місцях конфліктів. Проблеми у діяльності ОБСЄ, що гальмують формування ефективної безпекової спільноти, багато у чому нагадують проблеми, з якими стикається ООН. Зона ОБСЄ охоплює як демократичні і розвинені європейські держави, так і авторитарні чи

напівдемократичні з особливими уявленнями про демократію азійські чи євразійські країни. Загальні цінності, хоча і декларуються у документах ОБСЄ, але у різних частинах цієї зони трактуються протилежно: якщо демократія, то «суверенна» або її «азіатський» варіант, повага до суверенітету держави і можливість його порушувати для «захисту своїх громадян», економіка якщо і ринкова, але з потужним державноолігархічним монополізмом, і т.п.

Сьогодні ведеться широке обговорення формату взаємодії євроатлантичного і євразійського просторів безпеки, шляхів реформування основних безпекових інститутів, таких, як РБ ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС, РЄ. Між ними існує співпраця, спрямована на охоплення якомога ширшого кола проблем безпеки та уникнення дублювання функцій. ОБСЄ і НАТО співпрацюють як на політичному, так і на оперативному рівнях у таких сферах як попередження конфліктів, кризове врегулювання, а також у реагуванні на нові безпекові виклики. Члени НАТО наголошують на важливості ОБСЄ як регіональної безпекової організації, форуму для обговорення питань, важливих для євроатлантичної безпеки. НАТО та ОБСЄ проводять консультації з питань регіональної безпеки, а також співпрацюють у сфері попередження конфліктів, кризовому врегулюванні та посткризовому відновленні. Відбувається постійний обмін інформацією між НАТО та ОБСЄ з питань безпеки кордонів, контролю над озброєннями, енергетичної безпеки, тероризму.

Нинішні прояви політичної нестабільності в різних регіонах світу викривають глибоку структурну кризу як існуючої системи міжнародної безпеки, так і локальних систем забезпечення національної безпеки окремих держав. Тривожним результатом цієї ситуації є падіння рівня керованості міжнародними процесами, що за умови зростання регіональної нестабільності, дедалі тісніше пов'язує національну безпеку із міжнародним безпековим виміром. Постає питання про адекватність існуючих механізмів підтримки міжнародної безпеки сучасним викликам. Істотне послаблення глобальних та регіональних режимів контролю за озброєннями, зокрема, фактична руйнація Договору про звичайні збройні сили в Європі, піднесли на новий рівень питання гарантування та забезпечення безпеки країн, які не є членами існуючих військово-політичних союзів. Ця проблема стосується, насамперед, позаблокових країн пострадянського простору, зокрема України, а також Грузії, Азербайджану і певною мірою Молдови. В умовах наростання невизначеності ситуації та підвищення ступеня зовнішніх ризиків, у багатьох вимушена позаблоковість цих країн виштовхує їх у так звану «сіру зону», робить їх вразливими до сучасних викликів і загроз, в тому числі до дії «м'яких» загроз (нелегальна міграція, контрабанда зброї, торгівля людьми, тероризм тощо). До них слід долучити – в плані дії «м'якої сили» - й тиск

конкуруючих інтеграційних проєктів: євроінтеграційного та євразійського, оскільки Європейський Союз розглядає ці країни в контексті дії програми «Східне партнерство», натомість Росія бачить їх як сферу власних пріоритетних інтересів. У випадку євразійського проєкту (Митний Союз і, в перспективі, Євразійський Союз), що спрямований на реінтеграцію пострадянського простору, «м'який вплив» доповнюється засобами економічного (насамперед енергетичного) тиску з боку Росії. Незважаючи на проголошену позаблоковість України, її геостратегічне розташування перетворює її на інтегральну складову майбутньої системи колективної безпеки в Європі. В сучасних умовах активізації глобалізаційних процесів надзвичайно важко, якщо взагалі можливо, забезпечити нейтральну позицію силами самої держави, а отже, Україні необхідно і надалі розвивати активну співпрацю з міжнародними безпековими структурами.

Тема 8. Створення системи військово-політичної безпеки України (2 год.).

Воєнна доктрина України визначає основні концепції та умови забезпечення військової безпеки України:

- зміцнення довіри між державами, послідовне зниження загрози застосування військової сили та проведення політики євроатлантичної інтеграції, кінцевою метою якої є вступ до НАТО як основа загальноєвропейської системи безпеки;

- виконання міжнародних договорів України у галузі національної безпеки та оборони, згода на обов'язковість яких була надана Верховною Радою України;

- підтримка належним чином обороноздатності держави, боєздатності Збройних Сил; запобігання можливої збройної агресії шляхом стримування її військовими та невоєнними засобами та протидія такої агресії;

- запобігання соціально-політичних, міжетнічних, міжконфесійних конфліктів усередині держави та їх своєчасне вирішення;

- готовність держави для захисту населення від наслідків застосування звичайних озброєнь та зброї масового ураження.

Зі зміною Військової доктрини України, положення що становлять її змістовну частину, можуть зазнати певних змін, але ці основні характеристики залишаться актуальними для поточного стану та захисту України від військових загроз. Військова безпека України є однією з основних вимог для реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права,

свободи, гідності, безпеки та процвітання громадян усіх національностей. Захист суверенітету та територіальної цілісності України є найважливішою функцією держави, справою всього українського народу. Реалізація цієї норми є Конституція України в умовах екзистенційної військової загрози національній безпеці, зростаючого дефіциту коштів та дисбалансу військових потенціалів України та Російської Федерації потребує розробки нової стратегії військової безпеки на основі про всебічний захист України.

Основною метою Стратегії воєнної безпеки України (далі – Стратегія) є завчасна підготовка та повне забезпечення всебічної оборони України на основі стримування, стабільності та співпраці з метою забезпечення військової безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України. Інтеграція України в євроатлантичний простір безпеки та набуття членства в НАТО забезпечують активну участь у міжнародних операціях з миру та безпеки. Стриманість у контексті всебічної оборони України передбачає готовність українських оборонних сил, народного господарства, населення та всієї держави до відсічі збройної агресії проти України, підвищення можливостей системи протиповітряної оборони, створення комплексної територіальної оборони, вживати превентивних заходів щодо відсічі військовим загрозам, досягнення та сприяння здатності завдати противнику неприпустимих політичних, економічних, військових та інших втрат, перед обличчям яких він буде змушений відмовитися від ескалації або припинити збройну агресію проти України.

Тема 9. Функції забезпечення державної політики в умовах воєнного стану (2 год).

Реалізація політичної функції сучасної української держави зумовлена її соціальним призначенням як публічного суб'єкта політичної системи, який забезпечує досягнення її цілей зазвичай у правовій формі. Функції держави віддзеркалюють стан взаємин між державою і суспільством (внутрішні за призначенням функції) і характер цих взаємин держави з іншими суб'єктами міжнародних відносин (зовнішні функції). У функціях держави закладені її історична траєкторія розвитку, розуміння своєї соціальної місії, специфіка діяльності, що обумовлена станом держави та інституційною природою реалізації влади, особливості й закономірності розвитку, динаміка соціально-економічних, політичних і духовних перетворень у житті суспільства.

Сучасні умови змушують інакше розглядати теоретико-методологічні підходи для ефективної реалізації політичної функції держави. Держава, виконуючи політичну функцію, має стати посередником між інтересами держави та громадянського суспільства й забезпечити ефективну реалізацію та захист прав

людини. Функції сучасної української держави неабсолютні та неповні, оскільки держава характеризується динамічним і відкритим характером. Адаптація функцій до змін у сучасній державі – необхідна властивість, оскільки цінність і важливість виявлених функцій сучасної держави України полягає саме в цьому: кожна з них дає змогу досягти зазначеної мети держави, вирішувати певні завдання, здійснювати регулюючий вплив на найважливіші сфери суспільного життя.

Воєнний стан є особливим правовим станом, який запроваджується у випадку збройної агресії чи загрози нападу, що становить небезпеку для державної незалежності країни та її територіальної цілісності. Це означає передачу відповідних повноважень відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та місцевим органам самоврядування для протидії загрозі, стримування збройної агресії та забезпечення національної безпеки. Організація роботи державних службовців, захист їхніх прав і законних інтересів, а також створення безпечних умов для виконання ними професійних обов'язків є надзвичайно складним завданням в умовах воєнного стану. Проте, за можливості забезпечення роботи інституцій та створення безпечних умов для праці, державні службовці повинні продовжувати свою діяльність та втілювати державну політику в межах встановлених законом норм.

Ефективність системи державного управління залежить від успішності функціонування певних механізмів, які забезпечують:

- спільне, спрямоване та ефективне керівництво громадськими процесами;
- адекватний організаційно-управлінський вплив на розвиток країни;
- реалізацію цілей та завдань державного управління, як загальних, так і конкретних, що стосуються різних сфер суспільного життя.

Ефективність системи державного управління варто розглядати як комплексну характеристику потенційних і реальних результатів її функціонування з урахуванням ступеня відповідності отриманих результатів поставленим цілям та завданням розвитку. В Україні процес державного управління перебуває в стадії постійних трансформацій та адаптації до воєнного стану й курсу євроінтеграції.

Однією з основних функцій державного управління є регулювання та вдосконалення форм і методів управлінської діяльності. У демократичній країні це також передбачає впровадження стратегії сталого розвитку та захист прав і

свобод людини. Для публічного управління в Україні характерна низка наступних недоліків:

- поширена корупція;
- наявність конфліктів та внутрішніх суперечностей;
- несистематичне законодавче врегулювання;
- проблеми з кадрами, недостатні компетенції в службовців;
- низький рівень прозорості й відкритості;
- нечітке визначення меж політичної та адміністративної сфер;
- недосконалість механізму політичного й адміністративного контролю.

Усі ці фактори є деструктивними для створення ефективної системи державного управління, їх усунення залишається актуальним навіть в умовах воєнного стану в Україні.

Умови війни в Україні не лише ускладнили виконання посадових обов'язків державними службовцями, але в деяких випадках зробили це неможливим на їхніх робочих місцях. Обов'язок державних службовців полягає в забезпеченні функціонування державних інституцій. Вони відповідають за виконання завдань, пов'язаних із формуванням та реалізацією політики, розробленням законодавчих ініціатив та виконавчою діяльністю. Забезпечення стабільності та ефективності роботи уряду й інших адміністративних установ також належить до їхніх обов'язків. Крім цього, державні службовці відіграють важливу роль у зміцненні демократії та розвитку верховенства права.

У сучасних умовах військової агресії, початої росією проти України, особливої актуальності набуло питання забезпечення національної безпеки. Поняття національної безпеки тісно пов'язане з «системою забезпечення національної безпеки», до якої належать державні та недержавні органи, що забезпечують безпеку особи, суспільства й держави на різних рівнях. Національна безпека – це стан захищеності територіальної цілісності, державного суверенітету, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Військова агресія рф зумовила виявлення численних недоліків та застарілих підходів у системі національної безпеки України, яка була організована в перші роки її незалежності. Одним із головних недоліків цієї системи є непідготовленість органів державної влади України до подібних подій, а також неефективна діяльність щодо запобігання поширенню агресії на території України та її оборонно-військового стримування. Один із

нових підходів до підвищення ефективності та ролі органів державної влади в забезпеченні національної безпеки полягає в мілітаризації, що позитивно вплинуло на всю систему національної безпеки України.

Після 2014 року розпочалася процедура мілітаризації органів державної влади, яка надала додаткову можливість відвернути повномасштабну агресію з боку російської федерації у 2022 році. Проте необхідно зберігати рівновагу між процесами мілітаризації та гарантованими правами й свободами громадян, особливо в період воєнного стану.

Ефективність механізму забезпечення національної безпеки є вирішальною для долі всієї країни. Важливу роль у цьому відіграє також забезпечення інформаційної безпеки держави. Особливо для Збройних сил України важлива інформаційна політика, оскільки вона прямо впливає на можливості та результативність воєнних операцій. Державно-владний механізм має організовувати та регулювати діяльність відповідних органів у цій сфері публічного управління.

Україна потребує активного залучення зовнішнього фактора для модернізації сучасних систем інституційної стійкості та національної безпеки. Участь у програмах, ініційованих зовнішньополітичними партнерами України, може стати важливим кроком до формування національної політики в цьому напрямі. Однак це не передбачає простого копіювання зовнішніх політичних підходів і принципів, а швидше сприяє збагаченню українських політичних концепцій у сфері інституційної стійкості та національної безпеки через використання зовнішнього досвіду. Це, своєю чергою, сприятиме взаємному обміну досвідом із зовнішніми партнерами України, що посилить ефективність зусиль у зміцненні інституційної стійкості органів державної влади, зокрема в гарантуванні національної безпеки в майбутньому.

На початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України в системі надання соціальних послуг був відсутній єдиний підхід на місцевому рівні через здійснену реформу місцевого самоврядування. Ця реформа призвела до делегування широкого спектра повноважень у соціальній сфері територіальним громадам, внаслідок чого практично всі обов'язки та відповідальність за організацію надання соціальних послуг були перекладені на органи місцевого самоврядування. У період воєнного стану ключові особливості забезпечення соціальних послуг полягають у наданні:

- дозволу для обласних, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських рад міст обласного значення та рад об'єднаних територіальних

громад на визначення особливостей організації надання соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

- екстрених соціальних послуг у разі загрози життю чи здоров'ю особи;
- дозволу структурному підрозділу з питань соціального захисту населення приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено особам, які опинилися в складних життєвих обставинах через шкоду різного характеру, зокрема пов'язану з бойовими діями, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією;
- соціальних послуг за заявою отримувача в разі відсутності в особи, яка потребує надання соціальних послуг, необхідних документів.

Досліджуючи функціонування системи державного управління в умовах воєнного стану в Україні, можна виокремити декілька груп викликів, пов'язаних із воєнними діями, які матимуть вплив на стійкість держави в післявоєнний період: ресурсні, безпекові, інформаційні та інтеграційні. Для розв'язання складних проблем різного характеру, зумовлених воєнним станом, ефективним рішенням є співпраця між органами державної влади, керівниками місцевих громад та представниками громадських і волонтерських організацій. Серед таких проблем варто виокремити інституційні недоліки в нормативно-правовому забезпеченні адміністративно-територіальної реформи, а також опортуністичну поведінку деякої частини населення. Сьогодні важливо створити нову систему стратегічного управління розвитком держави, регіонів і громад з урахуванням потреб воєнного часу. Основні механізми розвитку публічного управління, спрямовані на підвищення його ефективності, містять фінансовий, соціальний і ринковий аспекти.

Тема 10. Україна в системі європейської та міжнародної безпеки. Стратегія національної безпеки України (2 год.).

Війна в Україні прискорила глобальні процеси, зумовила зростання невизначеності, непередбачуваності та, відповідно, нервозності поведінки окремих гравців. Значно ускладнилися прогнозування майбутнього, визначення стратегічних і тактичних пріоритетів, координація поточної взаємодії країн у рамках спільних дій з подолання кризових явищ. Наразі спостерігається поступальний процес посилення і консолідації колективного Заходу. Ознаками цього стали наміри приєднання до НАТО Фінляндії і Швеції, зміна в підходах європейських держав до колективної і національної безпеки. Найбільш наочно це можна помітити на прикладах Німеччини, Великої Британії, Польщі, інших європейських країн в їх намірах суттєво посилити власні збройні сили і свою воєннополітичну роль у Європі. Свідченнями посилення політичної солідарності

Заходу стали дуже швидке — як за звичайними бюрократичними мірками — погодження безпрецедентних за масштабами санкцій проти Росії і програм допомоги Україні, скоординований тиск на Росію у таких авторитетних міжнародних організаціях, як ООН, G7, Рада Європи.

Реакція НАТО та ЄС на російську агресію проти України була однозначною, але дещо відмінною за ступенем рішучості. ЄС відповів рішучим подовженням і посиленням санкцій проти Росії, запроваджених до початку війни в намаганні стримати агресивну політику Кремля, наданням Україні величезної за обсягами фінансової і гуманітарної допомоги, прискореним наданням їй статусу кандидата на вступ до Союзу. Відповідь Альянсу, в арсеналі якого є ядерна зброя, обтяженого відповідальністю за уникнення відкритого конфлікту з Росією, виявилася більш стриманою та обмежилася на початку війни закликком до країн-членів надавати допомогу Україні на двосторонній основі. Надалі головними чинниками зміни в позиціях НАТО та окремих його членів стали успіхи ЗСУ та рішуча позиція США з надання Україні розширеної військово-технічної допомоги.

На фоні подій в Україні та загалом у міжнародному безпековому середовищі в ЄС назріває усвідомлення необхідності реформ, зокрема Спільної політики безпеки і оборони, що має забезпечити адекватне реагування на нові виклики. Головними аспектами реформи мають стати: визнання і врахування помилок; врахування воєнного досвіду України, розширення допомоги зміцнення власних спроможностей, створення Ресурсів швидкого розгортання ЄС; покладання на власні сили; надання особливої уваги гібридним загрозам і війні в інформаційному просторі; збільшення інвестицій у потрібні стратегічні системи та новітні комплекси. НАТО та ЄС, їх країни-члени надають Україні суттєву допомогу в оснащенні ЗСУ потрібними озброєннями, а також масштабну фінансову та гуманітарну допомогу. Загалом допомогу Україні в тому чи іншому вигляді надали понад 50 країн світу, гуманітарну та фінансову — понад 30 іноземних компаній, а також ряд міжнародних організацій. Суттєва допомога надається Україні в підготовці особового складу ЗСУ. Все це є важливим чинником підвищення ефективності ЗСУ, стійкості українського суспільства, внеском у перемогу над Росією.

Процес співробітництва України з НАТО та ЄС, що розтягнувся на понад 30 років, пройшов складний шлях від визнання ними у 1991р. незалежної України, підписання в 1994р. Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО та Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС до укладення у 2014р. Угоди про асоціацію з ЄС, отримання у 2020р. статусу партнера НАТО з

розширеними можливостями та надання їй у 2022р. статусу кандидата на членство в ЄС. Цей процес в Україні містив багато неоднозначних моментів: суперечки з приводу партнерства зі Співдружністю Незалежних Держав (СНД), Організацією договору про колективну безпеку (ОДКБ), Євразійським економічним співтовариством (ЄврАзЕС), позаблокового статусу тощо. Але сьогодні поглиблення інтеграції з НАТО та ЄС є пріоритетними напрямками державної політики, закріпленими в Конституції України.

Змінилися погляди західних країн на причини негараздів у наявному світовому порядку та підходи до впровадження засад нового світоустрою, на роль і місце у цьому НАТО, ЄС, України. Змінилися внутрішні умови в Україні. Остаточно підтверджена євроатлантична орієнтація її зовнішньополітичного курсу, значно зросла мотивація його підтримки з боку суспільства. Безпрецедентна допомога Україні з боку західних партнерів дозволяє їй у найкоротші терміни перейти на стандарти НАТО та ЄС. Успішне виконання Україною вимог, пов'язаних з наданням їй статусу кандидата на членство в ЄС⁴, сприятиме реалізації Розділу 1 стандартного Плану дій з набуття членства в НАТО (ПДЧ). З урахуванням усього цього претензії України на прискорене набуття членства в цих організаціях мають непогані перспективи. До того ж, Україна — в безпековому плані — йде до членства в НАТО та ЄС не з пустими руками. Набуті нею оборонні спроможності та досвід протистояння з набагато потужнішим противником можуть бути з успіхом використані НАТО та ЄС для вдосконалення своїх стандартів і зміцнення безпекових потенціалів.

Стратегія національної безпеки являє собою сукупність офіційних поглядів держави, які, як правило, викладені у формі нормативного документа та визначають шляхи досягнення завдань з організації безпеки суспільства та громадянина. Слід зазначити, що у науковій літературі під стратегією національної безпеки часто розуміють певну систему науково обґрунтованих поглядів на сукупність національних цілей, принципів, підходів, методів та механізмів їх досягнення, які в сукупності є концептуальною основою для діяльності держави в області внутрішньої і зовнішньої політики з використанням всіх джерел впливу (політичного, економічного, воєнного та інших). Створити і реалізувати в сучасних умовах ефективну стратегію безпеки, що забезпечує захист суспільства від різноманітних загроз, без глибокої наукової розробки фундаментальних проблем організацій розвитку людського суспільства, вивчення природи його інтересів і суперечностей, механізмів їх вирішення, раціонального комплексного використання ресурсів практично неможливо, адже стратегія національної безпеки мала стати основним документом, який визначає

перспективні орієнтири, окреслює загальні контури програм імплементації в життя пріоритетних національних інтересів держави.

Принциповим при розробці стратегії було обґрунтування її цілей, досягнення яких повинно мати пріоритетне значення для державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Вона мала ґрунтуватися на результатах міждисциплінарних наукових досліджень та можливості комплексного розв'язання проблем захисту людини, суспільства та держави. В ній передбачалось розглядати всі назрілі питання, які мали відношення до діяльності держави з питань забезпечення її безпечного розвитку, визначати систему національних інтересів і основних державних цілей у внутрішній та зовнішній політиці, принципів напрямки використання належних і наявних у державі ресурсів, які дозволені чинним законодавством країни. Сутність та функціональне призначення стратегії національної безпеки мало полягати в аналізі та обґрунтуванні умов, за яких і яким чином мають реалізовуватися ті чи інші інструменти державної влади – політичні, економічні, військові, інформаційні тощо для забезпечення національної безпеки.

Серед основних напрямів державної політики національної безпеки України визначені:

1. Відновлення територіальної цілісності України.
2. Створення ефективного сектору безпеки і оборони.
3. Підвищення обороноздатності держави.
4. Реформування та розвиток розвідувальних, контррозвідувальних і правоохоронних органів.
5. Реформування системи державного управління і нова якість анти-корупційної політики.
6. Інтеграція в Європейський Союз.
7. Особливе партнерство з НАТО.
8. Забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері.
9. Забезпечення економічної, енергетичної, екологічної та інформаційної безпеки.

Тема 11. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони в Україні (2 год.).

Побудована за роки незалежності система забезпечення національної України під час загострення відносин з Російською Федерацією виявила свою слабкість. Не підготовленими до російської агресії виявились як суб'єкти забезпечення національної безпеки так і законодавча основа їх діяльності. Серед

головних причин, які призвели до низької ефективності системи забезпечення національної безпеки України, на наш погляд, слід звернути увагу на такі:

- система забезпечення національної безпеки України будувалась на основі застарілої радянської системи, з використанням її складових (радянської армії, міліції, КДБ, прикордонних військ, які залишились Україні у спадок від СРСР), радянського законодавства і досвіду її функціонування у минулому столітті в умовах двополярного світу;

- формування системи забезпечення національної безпеки України відбувалось під тиском світових та регіональних лідерів, які виходили з власних національних інтересів, а не інтересів України (вимоги до України стосовно відмови від ядерної зброї без надання їй дієвих гарантій безпеки);

- політичне керівництво України протягом всього періоду незалежності нашої держави формально ставилось до захисту національних інтересів (виконання законодавства з питань національної безпеки, Стратегій НБ не організовувалось), воно й не докладало необхідних зусиль для формування і розвитку системи забезпечення національної безпеки України (хронічне недофінансування програм розвитку складових сектору безпеки з кожним роком погіршувало їх стан і вело до поширення корупції та повного занепаду);

- багатовекторна зовнішня політика в умовах цілеспрямованого поглиблення розбіжностей у політичних орієнтаціях населення за регіональним принципом і налаштованість представників політичного керівництва держави на реалізацію власних, корпоративних, а не національних інтересів сприяли відцентричним тенденціям і неготовності системи забезпечення національної безпеки до протидії загрози сепаратизму;

- незавершеність формування і, як наслідок, неспроможність самої системи забезпечення національної безпеки України до аналізу безпекового середовища та своєчасного виявлення загроз, а також значний вплив на керівництво суб'єктів забезпечення національної безпеки України з боку іноземних спецслужб приводить до вироблення помилкових управлінських рішень з питань забезпечення національної безпеки. Перерахованих причин низької ефективності системи забезпечення національної безпеки України достатньо для того щоби ініціювати питання про її докорінне реформування починаючи від створення моделі її функціонування та формування цілісної системи законодавчих актів у сфері національної безпеки і оборони України.

Тема 12. Політична безпека держави в умовах нестабільності міжнародно-політичного середовища (2 год.).

Основними завданнями державної політики у сфері забезпечення політичної безпеки України в системі національної безпеки є максимальне виявлення, мобілізація та використання закладених у суспільстві можливостей, спрямованих на захист національних інтересів і гарантування в країні безпеки суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності. Ці завдання мають відповісти на запитання: за яких умов, яким чином та яка комбінація інструментів державної влади і політичних дій може бути використана для захисту її політичної безпеки, в інтересах захисту інститутів, від яких залежить життєдіяльність суспільства та держави, зокрема – політичної системи, політичного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності.

Політика ефективної протидії небезпечним тенденціям суспільного життя та подолання їх наслідків вимагають більш тісної координації сектору безпеки з активними суб'єктами громадянського суспільства, упровадження цілісної системи взаємодії основних суб'єктів забезпечення політичної безпеки на державному та недержавному рівнях. На цей важливий аспект звертається особлива увага в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р., де йдеться про значну неефективність системи державного управління в сфері забезпечення політичної безпеки. Якщо існують загрози, то на них має бути своєчасна і адекватна реакція силами і засобами, що відповідають характеру цих загроз:

- охоронна діяльність, повинна бути спрямована як на забезпечення захисту вищого політичного керівництва держави, безпечну діяльність всіх політичних інститутів, так і на припинення ухвалення помилкових політичних рішень, що підривають політичну безпеку, інтереси громадян, суспільства, держави в політичній і інших сферах;

- контрольна діяльність передбачає своєчасну оцінку стану політичної безпеки та її реалізацію з метою своєчасної корекції заходів, використовуваних сил і засобів, методів, способів і прийомів забезпечення політичної безпеки

Очевидно, що форми здійснення функції забезпечення національної безпеки сучасної держави повинні бути відповідями на елементи системи загроз національній безпеці. Важко визначити єдині підходи до вирішення цих завдань, оскільки, крім неоднакових видів загроз, кожна держава ще повинна враховувати свої можливості у протистоянні ним. Останні ж залежать від ступеня враженості держави, яка вже несе на собі його наслідки, на момент прийняття рішення.

У будь-якому випадку способи та форми протидії повинні бути спрямовані на всі напрями загроз національним інтересам держави виклики і загрози, інші

докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України зумовлюють необхідність створення нової системи забезпечення політичної безпеки, спрямовану на захист суспільства, гідність, демократію, людину, її права і свободи, забезпечення добробуту, відповідно до Конституції і законів України.

Слід зазначити, що тактичні питання забезпечення політичної безпеки потребують постійної корекції залежно від факторів та умов, що впливають і на пріоритетність національних інтересів у галузі політичної безпеки та зміни параметрів зовнішніх та внутрішніх загроз. Складність суспільно-політичного життя зумовлює необхідність застосування різноманітних, тактичних прийомів – форм, способів та засобів нейтралізації загроз політичній безпеці України. А це залежить від професійного рівня управлінського апарату, рівня оволодіння ним сучасними методами управління політичними процесами.

Тема 13. Шляхи підвищення ефективності військово-політичної безпеки держави (2 год.).

Аналіз сучасного рівня воєнної небезпеки вимагає створення нової моделі військово-політичної доктрини України. Під військово-політичною моделлю доктрини держави вітчизняний дослідник В. Богданович пропонує розуміти формалізоване відображення процесу реалізації цілеспрямованої політики держави щодо забезпечення її воєнної безпеки. Структурно така модель держави, на його думку, має складатися з: 1) декларацій, доктрин, стратегій, концепцій, програм на основі яких формуються державні інститути, що задіяні в інтересах забезпечення воєнної безпеки держави, чинне законодавство; 2) вона має передбачати прийняття стратегічних рішень у сфері воєнної безпеки в рамках якої визначаються пріоритетні напрями воєнної політики та завдання у сфері воєнної безпеки держави.

Воєнна доктрина держави повинна слугувати надійним «інструментом» при вирішенні таких завдань:

- вивчення стану захищеності важливих інтересів держави, суспільства і особи від загроз воєнного характеру в загальній системі забезпечення національної безпеки;
- обґрунтування необхідного рівня обороноздатності держави, адекватного визначеному рівню воєнної небезпеки (загрози) і тенденціям розвитку воєнно-політичної ситуації наближеної до країни;
- синтезу раціональної структури і оцінки ефективності функціонування системи забезпечення воєнної безпеки держави;
- окреслення комплексних заходів з підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки у військовій сфері;

- обґрунтування вимог до елементів воєнної організації держави та інших державних структур, які функціонують в інтересах забезпечення воєнної безпеки держави;

- розробка рекомендацій із вибору напрямів воєнно-політичного партнерства і можливих союзників на випадок збройної агресії

Виходячи із засад внутрішньої і зовнішньої політики Української держави з урахуванням характеру актуальних загроз її національній безпеці, в новій редакції Воєнної доктрини України, мали бути визначені основні завдання воєнної політики України у найближчий час і в середньостроковій перспективі. В основі нової Воєнної доктрини мали акумулюватись найважливіші доктринальні положення, зокрема, про загрози воєнній безпеці держави, пріоритетні оборонні завдання; політичні та правові основи їх реалізації.

Враховуючи реалії сьогодення, науковці пропонували у Воєнній доктрині України виділити загальні положення, висновки з оцінювання воєнно-політичної обстановки; загрози національним інтересам у воєнно-політичній обстановці; загрози національним інтересам у воєнній сфері; основні завдання, можливості військового формування та інших суб'єктів забезпечення обороноздатності держави, необхідні для виконання завдань, та напрями їх досягнення, а також ресурсне забезпечення.

Теми семінарських занять з курсу « Військово-політична безпека держави»

Тема 1. Теоретико-методологічне підґрунтя вивчення проблем військово-політичної безпеки (2 год)

План

1. Природа феноменів «небезпека» та «безпека»
2. Підходи щодо наукового вивчення військової безпеки
3. Військова безпека як об'єкт державної політики.
4. Компоненти системи військової безпеки .

Література

1. Курас А. Національна безпека України: військово-політичні парадигми / А. Курас // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса; голов. ред. О.О. Рафальський; редкол.: Т. А. Бевз [та ін.]. – Київ, 2014. – Вип. 2 (70) (березень-квітень). – С. 230-240.
2. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / В.О. Антонов; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. – Київ: ТАЛКОМ, 2017. – 576 с.
3. Богданович В.Ю. Воєнна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення: моногр./ В.Ю. Богданович. – К.: Тираж, 2003. – 322 с.
4. Закон України «Про національну безпеку України». від 21 червня 2018р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
5. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України /О.М. Гончаренко, Е.М. Лисицин, В.Б. Вагапов та ін. // Наука і оборона. – 2002. – № 1. – С. 18–24. 10.
6. Про Воєнну доктрину України у редакції Указу Президента України від 08 червня 2012 року № 390/2012). – [Електроннийресурс]. – Режим доступу: www.zakon3.rada.gov.ua/laws.
7. Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки: навч. посіб / Г.Ф. Костенко. – К.: Юмана, 2002. – 144 с.
8. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України. / В.А. Ліпкан.– К.: Текст, 2003. – 600 с.
9. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39

10. Кучма Д. Я. Забезпечення безпеки як проблема управлінської діяльності: методологічний аспект / Д.Я. Кучма // Державне реагування на загрози національним інтересам України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання: матеріали круглого столу (Київ, 19 лютого 2014 р.) / За ред. К.О. Ващенко, Г.П. Ситника. – К.: НАДУ, 2014. – 170 с.

Тема 2. Основні наукові концепції військово-політичної безпеки (2 год.).

План

1. Концепція військової безпеки: цілі та принципи.
2. Аналіз військово-політичної доктрини: нормативно-правова база
3. Основні завдання державної політики у сфері воєнної безпеки.
4. Процес реалізації державної політики щодо забезпечення воєнної безпеки.

Література

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”: Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
4. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД. 2022. 532 с.
5. Богданович В. Ю., Свида І. Ю., Скулиш Є. Д. Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України : монографія : у 7 т. / за заг. ред. Є. Д. Скулиша. Воєнна безпека держави і шляхи її забезпечення. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України. 2012. Т. 4. 464 с.
6. Богданович В. Забезпечення національної безпеки України потребує розробки концепції мереж центричної війни / В. Богданович, Б. Ворочич // “Оборонний вісник”. Центр воєнної політики та політики безпеки. – 2012. – № 2. – С. 2-6.
7. Мосов С. Загальні тенденції сучасної збройної боротьби / С. Мосов // “Оборонний вісник”. Центр воєнної політики та політики безпеки. – 2011. – № 5. – С. 24-28.

8. Затинайко О.І. Проблеми реформування та застосування Збройних Сил України / О.І. Затинайко, Г.М. Потапов // Наука і оборона. – 2013. – № 1. – С. 11-22.
9. Державна комплексна програма реформування та розвитку Збройних Сил України до 2018 року. – К.: МО України. –2012. – С. 3-5. 119

Тема 3. Сутність та сучасний стан забезпечення військово-політичної безпеки України (4 год).

План

1. Індикатори військово-політичної безпеки України.
2. Визначення пріоритетних національних інтересів у сфері військово-політичної безпеки та можливих негативних впливів.
3. Оцінка сучасного стану політичної безпеки.
4. Роль інститутів громадянського суспільства при розробці та впровадженні державної політики військової безпеки.

Література

1. Руснак І.С. Воєнна безпека України у світлі реформування сектора безпеки і оборони / І.С. Руснак // Наука і оборона. – 2015. – № 2. – С. 9-14.
2. Романченко І.С. Концептуальні підходи до розроблення механізму безпекового супроводження реалізації національних інтересів / І.С. Романченко, В. Ю. Богданович // Наука і оборона. – 2011. – № 2. – С. 3-9.
3. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник / Г.П. Ситник. – К.: НАДУ, 2011. –730 с.
4. Чорний В.С. Військова організація України: становлення та перспективи розвитку: монографія / В. С. Чорний. – Ніжин: Вид-во “Аспект-Поліграф”, 2009. – 368 с.
5. Бутусов Ю. Воєнна стратегія України: результати за рік / Ю. Бутусов // Дзеркало тижня. – 2015. – 29 груд.
6. Щербюк Н., Щербюк М. Особливості та шляхи реалізації функції оборони держави. Історико-правовий часопис. 2015. № 2. С. 36–40.
7. Лемак О. В. Забезпечення національної безпеки як функція держави. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 64–67.

Тема 4. Основні напрями забезпечення зовнішніх та внутрішніх складових військово-політичної безпеки України (2 год).

План

1. Внутрішньополітична військова безпека. Забезпечення ефективного функціонування механізму державної влади.
2. Забезпечення реалізації громадянських прав та політичних інтересів особистостей і соціальних груп у несилових формах політичної активності.
3. Інформаційне забезпечення внутрішньої військово-політичної безпеки.
4. Зовнішньополітична стабільність.

Література

1. Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки: Навч. посіб. / Г.Ф. Костенко. - К.: ЗАТ "Видавничий дім "ДЕМІД", 2002. – 144 с
2. Матвієнко В.Я. Прогностика: монографія / В.Я.Матвієнко. - К.: Укр. пропілеї, 2000. – 484 с.
3. Мерніков Г. Формування політики України у сфері національної безпеки: контроль процесу громадськими інститутами [Електронний ресурс] / Г. Мерніков // Офіційний сайт НІСД. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/januar2009/12.htm>.
4. Нормативно-правова база в галузі безпеки і оборони України: видання друге, доповнене / А. Грищенко, М. Кожієл, А. Єрмолаєв, Ф. Флурі. – К.: Центр дослідження армії, конверсії та роззброєння, 2012. – 820 с.
5. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави: підруч. / В.Г. Радецький, О.П. Дузь-Крятченко, В.М. Воробйов, В.П. Грищенко та ін. – К.: НУОУ, 2010. – 592 с.
6. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України: монографія / А.І. Семенченко. – К. : НАДУ, 2008. – 429 с

Тема 5. Військово-політичні конфлікти та міжнародна безпека (2 год.)

План

1. Характеристика впливу військово-політичних конфліктів на національну безпеку та їх структурні елементи.
2. Мета та принципи оптимальної стратегії врегулювання військово-політичних конфліктів.
3. Міжнародне співробітництво та превентивна дипломатія як технології врегулювання воєнно-політичних конфліктів.

4. Миротворчість, будівництво миру, як елемент як елементи операцій ООН по врегулюванню міжнародних конфліктів.

Література

1. Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика: навч. посібник / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук; за заг. ред. Г.П. Ситника. - Хмельницький ; К. : Вид-во "Кондор", 2007. - 616 с.
2. Ситник Г.П. Безпека як категорія і функція державного управління / Г. П. Ситник // Вісн. НАДУ. – 2004. – №1. – С. 350-357.
3. Ситник Г.П. Геополітичний аналіз та прогнозування: навч. пос. Ч. 1 / авт. кол. Г.П. Ситник, В.Ф. Смоляннюк, М.М. Шевченко; під заг. ред. Г.П. Ситника. – К.: НАДУ, 2014. – 152 с.
4. Ситник Г.П. Геополітичні імперативи України – ключовий елемент системи забезпечення національної безпеки // Актуальні проблеми держ. упр.: Зб. наук. пр. ХРІДУ. - Х.: Вид-во Хар. РІ УАДУ “Магістр”. - 2003. - № 2. - Ч.1. - С. 292-302.
5. Снігир О. Тенденції та пріоритети розвитку безпекової та оборонної політики ЄС [Електронний ресурс] / О. Снігир // Офіційний сайт НІСД. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/desember08/9.htm>.
6. Співак В.М. Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації: монографія / В.М. Співак. – К.: Логос, 2011. – 416 с.
7. Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року. – К.: МО України, 2004. – 105 с.
8. Стратегічний оборонний бюлетень України. Схвалено Указом Президента України 29 грудня 2012 року № 771/2012 – [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-12>
9. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004- 2015 роки) / Авт.кол.: А.С.Гальчинський, В.М.Геєць та інш.; Нац.ін-т стратег.дослідж., Ін-т екон.прогнозування НАУ України, М-во економіки та з питань європ.інтегр.Українги. – К.: ВЦ Держкомстату України. – 416 с.

Тема 6. Нові форми співробітництва в Європі з питань безпеки. Основні форми подолання конфліктних ситуацій у сучасних міжнародних відносинах (4 год.).

План

1. Поняття та сутність міжнародного конфлікту.
2. Типологія міжнародних конфліктів.
3. Міжнародне співробітництво в реформуванні безпекового сектору в Європі.
4. Основні форми подолання міжнародних конфліктів

Література

1. Бучик В. С. Стан та перспективи співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері безпеки. Реальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України: матеріали VII регіон. науковопрактична конф. (Дніпропетровськ, 14 травня 2020 р.). Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 127–129.
2. Лікарчук Д. С. Роль міжнародних організацій у врегулюванні зовнішньополітичних конфліктів. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2020. Вип. 5. С. 35-44.
3. Медведєва О. Р., Лікарчук Д. С. Роль ООН у врегулюванні міжнародних конфліктів. Молодий вчений. 2021. № 4 (92). С. 245-247. [URL:https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/536/521](https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/536/521).
4. Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва. Матеріали міжнародної наукової конференції. (Львів, 16 грудня 2022 р.) / Упорядники: Мальський М. З., Кучик О. С., Вовк Р. В. Львів : Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2022. 129 с.
5. Нікітін А. А. Міжнародна безпека як чинник національної безпеки держави. Морська безпека. 2024. №1. С. 50-56. URL. : <https://doi.org/10.32782/msd/2024.1/06>
6. Партико Н. В. Психологія конфліктів. Львів: В-во Львівська політехніка, 2019. 132 с.
7. Петрінко В. С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.
8. Примуш М. В., Осмолівська А. О. Політико-правові аспекти міжнародних конфліктів крізь призму системності в міжнародних відносинах. Політичне життя. 2021. №1. С. 109-114.
9. Сучасні міжнародні конфлікти: від регіонального протистояння до глобального суперництва. Матеріали міжнародної наукової конференції. (Львів, 18-19 грудня 2020 р.) / Упорядники : Мальський М. З., Вовк Р. В., Кучик О. С. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. 168 с.
10. Тихомирова Є. Б., Постоловський С. Р. Конфліктологія та теорія переговорів : підручник. В-во : Університетська книга, 2023. 240 с.

Тема 7. Проблеми та перспективи функціонування сучасних і формування нових систем безпеки. (2 год.)

План

1. Роль безпекових інститутів в Європі в умовах глобалізації.
2. Виміри діяльності ОБСЄ.
  - 2.1. Військово-політичний вимір.
  - 2.2. Економічний вимір.
  - 2.3. «Людський вимір».
3. . ОБСЄ в системі міжнародної безпеки: основні проблемні питання.
  - 3.1. Напрями розвитку ОБСЄ.

Література

1. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. Київ: ТОВ ТАЛКОМ, 2017. 576 с. 21.
2. Баланда А.Л. Соціальні детермінанти національної безпеки: монографія / НАН України. Інститут демографії та соціальних досліджень. Київ, б.в., 2008. 414 с.
3. Беляков К.І. Законодавство в секторі інформаційної безпеки: технолого-правовий аналіз. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави:зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 30 березня 2018 р.) Київ. 2018. С. 15-16.
4. Бодрук О.С. Системи національної та міжнародної безпеки в умовах формування нового світового порядку: 1991-2001 роки: дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2003. 415 с.
5. Горбулін В.П., Белов О.Ф., Лисицин Е.М. Актуальні питання організації стратегічного планування державної політики національної безпеки України. Стратегічна панорама. 1999. № 3. С. 12-19.

Тема 8. Створення системи військово-політичної безпеки України (2 год.)

План

1. Мета, суб'єкти та об'єкти державного управління у сфері військово-політичної безпеки.
2. Основи розробки науково обґрунтованих рішень з питань забезпечення військово-політичної безпеки.
3. Моделювання процесу розробки та прийняття рішення щодо забезпечення національної безпеки.
4. Система військово-політичної безпеки України.

Література

1. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України / О.М. Гончаренко, Е.М. Лисицин, В.Б. Вагапов та ін. // Наука і оборона. – 2002. – № 1. – С. 18–24.
2. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України. / В.А. Ліпкан. – К.: Текст, 2003. – 600 с.
3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39
4. Руснак І.С. Воєнна безпека України у світлі реформування сектора безпеки і оборони / І.С. Руснак // Наука і оборона. – 2015. – № 2. – С. 9-14.
5. Романченко І.С. Концептуальні підходи до розроблення механізму безпекового супроводження реалізації національних інтересів / І.С. Романченко, В. Ю. Богданович // Наука і оборона. – 2011. – № 2. – С. 3-9.
6. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник / Г.П. Ситник. – К.: НАДУ, 2011. – 730 с.
7. Чорний В.С. Військова організація України: становлення та перспективи розвитку: монографія / В. С. Чорний. – Ніжин: Вид-во “Аспект-Поліграф”, 2009. – 368 с.

Тема 9. Функції забезпечення державної політики в умовах воєнного стану (2 год.)

План

1. Стратегія воєнної безпеки
2. Принципи та організаційно-правові засади державного управління в умовах воєнного стану.
3. Режими функціонування органів державного управління в умовах воєнного стану.
4. Функціонування органів державної влади в особливий період.
5. Режими функціонування єдиної державної системи цивільного захисту.

Література

1. Акімов А. В. Мілітаризація органів державної влади України в системі забезпечення національної безпеки. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2023. № 6. С. 63–68.
2. Борщевський В., Василиця О., Матвеев Є. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. Держава та регіони. 2022. № 2(76).

3. Качан Я. В. Адаптивне управління в Україні в умовах війни: проблеми публічної служби. Наукові інновації та передові технології. 2024. № 2(30). С. 136–144.
4. Корнута Л. М. Окремі питання провадження державної служби в умовах воєнного стану. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2022. № 2. С. 64–69.
5. Масик-Бесова М. З. Інституційна стійкість органів державної влади у забезпеченні національної безпеки України. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. 2024. № 1. С. 122–126.
6. Миколюк А. В. Публічне управління в умовах військового стану: питання ефективності. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2022. № 29. С. 45–48.
7. Панов І. В. Забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного часу. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2023. № 2(46). С. 203–214.
8. Попович В., Новак Т., Щербина С. Управління системою соціальної роботи в умовах воєнного стану в Україні. Підприємництво та управління розвитком соціально-економічних систем. 2023. № 2. С. 223–245.
9. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 р. № 141-VIII : станом на 18 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>
10. Сиченко В. В., Лукашук М. В. Трансформація державного управління в умовах глобальних та євроінтеграційних вимірах. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. 2022. № 5. С. 89–94.

**Тема 10. Україна в системі європейської та міжнародної безпеки.
Стратегія національної безпеки України (4 год.)**

План

1. Роль міжнародних організацій в формуванні та підтримці системи міжнародної безпеки.
2. Україна в Європейській та Євроатлантичній системах.
3. Україна та проблеми безпеки в рамках ООН та ОБСЄ.
4. Двостороннє співробітництво України у сфері безпеки.
5. Стратегія національної безпеки України

Література

1. Воєнна доктрина України від 24 вересня 2015 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.
2. Воєнна доктрина України від 25 березня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021>.

3. Горбулін В.П., Шевцов А.І. Шляхи зміцнення національної безпеки України. Стратегічна панорама. 2010. № 1 (38). С. 6-16.
4. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 7 серпня 2015 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>
5. Закон України «Про національну безпеку України» від 15 червня 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
6. Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України / Центр досліджень армії, конверсії та розброєння. К., 2012. 820 с.
7. Резнікова О.О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. Стратегічна панорама. Спеціальний випуск. 2022. С. 45-53.
8. Смолянчук В. Ф, Системні засади національної безпеки України. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2018. № 2 (37). С. 107-126.
9. Україна в системі міжнародної безпеки / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. К.: ПЦ «Фоліант», 2009. 572 с.

Тема 11. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони в Україні (2 год.)

План

1. Принципи побудови системи забезпечення обороноздатності держави, структура та функції збройних сил.
2. Воєнна політика, воєнно-політичний курс держави та основи військового будівництва.
3. Пріоритетні напрями підготовки держави до оборони.
4. Підготовка території та перспективи організації територіальної оборони.

Література

1. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення. : монографія / Криштанович М.Ф., Пушак Я.Я., Флейчук М.І., Франчук В.І. – Львів : Сполом, 2020. – 418 с.
2. Горбулін В.П. Засади національної безпеки України: Підручник / Горбулін В.П., Качинський. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 272 с.
3. Грінченко О.І., Денежкін М.М., Кутовий О.П. / Мобілізаційна підготовка національної економіки в контексті сучасних воєнних конфліктів / О.І. Грінченко, М.М. Денежкін О.П. Кутовий // Наука і оборона. – 2013. – № 3 – С. 40 – 44.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. Законодавство України: офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

5. Єжеєв М.Ф. Основи забезпечення обороноздатності України: Навчальний посібник. / М.Ф. Єжеєв – К: НАДУ, 2005. – 176 с.

6. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави: підруч. / В.Г. Радецький, О.П. Дузь-Крятченко, В.М. Воробйов, В.П. Грищенко та ін. – К.: НУОУ, 2010. – 592 с.

Тема 12. Політична безпека України в умовах нестабільності міжнародно-політичного середовища (2 год.)

План

1. Вплив глобалізації на воєнну сферу та особливості сучасних воєнних конфліктів.
2. Загрози національним інтересам України у воєнній сфері та її можливості щодо забезпечення воєнної безпеки
3. Пріоритети державної політики України щодо забезпечення воєнної безпеки.

Література

1. Циганов В.П. Політична безпека і безпечна політика : складові, ознаки, стан, тенденції / В.П. Циганов. – К. : Ніка центр, 2006. – 112 с.
2. Кремень В.Г. Політична безпека України : концептуальні засади та система забезпечення : монографія / В.Г. Кремень, І.Ф. Бінько, С.І. Головащенко. – К. : МАУП, 1998. – 92 с.
3. Бодрук О.С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти : монографія / О.С. Бодрук. – К.: НІПМБ, 2001. – 300 с.
4. Про основи національної безпеки України : Закон України // Офіційний Вісник України. – 2003. – № 29. – Ст. 1433.
5. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України № 2411-VI – Режим доступу : [//www.president.gov.ua/documents](http://www.president.gov.ua/documents).
6. Луцишина Г.В. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Випуск 26. 2014. С. 128-132.
7. Пилипенко Я. Об'єктивістський та інтерпретативний підходи до вивчення структури глобального конфлікту . Соціальні технології: актуальні

проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. Запоріжжя: Класич. приват. ун-т. 2017. Вип. 73. С. 23–33.

8. Рибак В.І. Гібридні виклики міжнародного гуманітарного права. Український тиждень. 11.09.2015. URL: <http://tyzhden.ua/World/145884>.

9. Ситник Г.П. Вплив глобалізації на воєнну сферу та принципові особливості сучасних воєнних конфліктів. Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки. 2016. № 1-2. С. 99-115.

Програмові вимоги

1. Природа феноменів «небезпека» та «безпека».
2. Підходи щодо наукового вивчення військової безпеки.
3. Військова безпека як об'єкт державної політики.
4. Компоненти системи військової безпеки.
5. Концепція військової безпеки: цілі та принципи.
6. Аналіз військово-політичної доктрини: нормативно-правова база.
7. Основні завдання державної політики у сфері воєнної безпеки.
8. Процес реалізації державної політики щодо забезпечення воєнної безпеки.
9. Індикатори військово-політичної безпеки України.
10. Визначення пріоритетних національних інтересів у сфері військово-політичної безпеки та можливих негативних впливів.
11. Оцінка сучасного стану політичної безпеки.
12. Роль інститутів громадянського суспільства при розробці та впровадженні державної політики військової безпеки.
13. Внутрішньополітична військова безпека. Забезпечення ефективного функціонування механізму державної влади.
14. Забезпечення реалізації громадянських прав та політичних інтересів особистостей і соціальних груп у несилових формах політичної активності.
15. Інформаційне забезпечення внутрішньої військово-політичної безпеки.
16. Зовнішньополітична стабільність.
17. Характеристика вплив військово-політичних конфліктів на національну безпеку та їх структурні елементи.
18. Мета та принципи оптимальної стратегії врегулювання військово-політичних конфліктів.
19. Міжнародне співробітництво та превентивна дипломатія як технології врегулювання воєнно-політичних конфліктів.
20. Миротворчість, будівництво миру, як елемент як елементи операцій ООН по врегулюванню міжнародних конфліктів.
21. Поняття та сутність міжнародного конфлікту.
22. Типологія міжнародних конфліктів.
23. Міжнародне співробітництво в реформуванні безпекового сектору в Європі.
24. Основні форми подолання міжнародних конфліктів
25. Роль безпекових інститутів в Європі в умовах глобалізації.
26. Виміри діяльності ОБСЄ.
27. Військово-політичний вимір.

28. Економічний вимір.
29. ОБСЄ в системі міжнародної безпеки: основні проблемні питання.
30. Напрями розвитку ОБСЄ.
31. Мета, суб'єкти та об'єкти державного управління у сфері військово-політичної безпеки.
32. Основи розробки науково обґрунтованих рішень з питань забезпечення військово-політичної безпеки.
33. Моделювання процесу розробки та прийняття рішення щодо забезпечення національної безпеки.
34. Система військово-політичної безпеки України.
35. Стратегія воєнної безпеки.
36. Принципи та організаційно-правові засади державного управління в умовах воєнного стану.
37. Режими функціонування органів державного управління в умовах воєнного стану.
38. Функціонування органів державної влади в особливий період.
39. Режими функціонування єдиної державної системи цивільного захисту.
40. Роль міжнародних організацій в формуванні та підтримці системи міжнародної безпеки.
41. Україна в Європейській та Євроатлантичній системах.
42. Україна та проблеми безпеки в рамках ООН та ОБСЄ.
43. Двостороннє співробітництво України у сфері безпеки.
44. Стратегія національної безпеки України.
45. Принципи побудови системи забезпечення обороноздатності держави, структура та функції збройних сил.
46. Воєнна політика, воєнно-політичний курс держави та основи військового будівництва.
47. Пріоритетні напрями підготовки держави до оборони.
48. Підготовка території та перспективи організації територіальної оборони.
49. Вплив глобалізації на воєнну сферу та особливості сучасних воєнних конфліктів.
50. Загрози національним інтересам України у воєнній сфері та її можливості щодо забезпечення воєнної безпеки.
51. Пріоритети державної політики України щодо забезпечення воєнної безпеки.

Короткий термінологічний словник

Безпека – це збалансований стан функціонування соціальної системи (людини, держави, світового співтовариства), антропогенних, природних систем тощо, за якого людина завдяки знанням про навколишнє природне середовище й тенденції його розвитку своїми діями спроможна своєчасно виявити та мінімізувати негативний вплив наявних і потенційних загроз або уникнути їх, що зі свого боку дає їй можливість зберігати систему своїх цінностей і забезпечувати подальший їх розвиток.

Безпека держави – це захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз її конституційного ладу, суверенітету й територіальної цілісності.

Безпека суспільства – це захищеність життєво важливих інте-ресів соціальних груп і суспільства загалом, за якої в громадському суспільстві забезпечується їх всебічний прогресивний розвиток.

Внутрішня безпека – це міра (рівень, ступінь) захищеності буття людини (індивіду), соціальних груп, суспільства та державних інститутів від небезпек, джерелами яких є процеси, явища, події тощо, а також дії (бездіяльність) юридичних і фізичних осіб, які розміщені в межах території держави та перебувають під її юрисдикцією.

Воєнна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз.

Воєнна безпека – це складова частина, найважливіший компонент національної безпеки, що визначає стан обороноздатності країни та її можливості щодо забезпечення захисту національних інтересів засобами збройного насильства.

Воєнна безпека як складова частина національної безпеки – це складна категорія, яка характеризує стан суспільних відносин цієї соціальної та військово-політичної системи, її компонентів, за якого забезпечується ефективна протидія впливу зовнішніх і внутрішніх військових загроз (збройного насильства), у такий спосіб у військовій сфері створюються умови для стабільного динамічного розвитку цього суспільства.

Воєнна загроза – це стан, який характеризується існуванням потенційної можливості застосування воєнної сили проти держави для досягнення політичних та інших цілей суб'єктом військово-політичних відносин.

Демократичний цивільний контроль – це комплекс здійснюваних, відповідно до Конституції і законів України, правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки й оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках

прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України.

Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки й оборони – це комплекс наглядово-перевірочних і моніторингових заходів, спрямованих на формування та розвиток суспільних відносин у сфері національної безпеки, які втілюють інтереси людини, суспільства й держави, забезпечують ефективне функціонування та відкритість діяльності суб'єктів сектору безпеки й оборони відповідно до вимог законодавства.

Державна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру.

Державна безпека – це збалансований стан функціонування держави як політичного інституту влади, який досягається за допомогою прогнозування, попередження, виявлення та мінімізації негативного впливу наявних і ймовірних загроз основним ознакам держави (насамперед інститутам державної влади, територіальній цілісності, суверенітету, грошово-кредитній і податковій системам) та дає змогу державі ефективно реалізовувати своє соціальне призначення щодо забезпечення подальшого розвитку особи (громадянина), суспільства й держави.

Доктрина національної безпеки – це фундаментальний документ, який містить керівні погляди, принципи, цільові установки та напрями забезпечення національної безпеки в конкретній сфері життєдіяльності й окреслює механізм функціонування системи безпеки у цій сфері.

Загрози національній безпеці України – це явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України.

Зовнішня безпека – це міра (рівень, ступінь) захищеності буття людини (індивіду), соціальних груп, суспільства та державних інститутів від небезпек, але джерелами їх є процеси, явища, події тощо, дії (бездіяльність) юридичних і фізичних осіб, які перебувають поза межами території держави і не підпадають під її юрисдикцію.

Інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави, у разі якого запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність і невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації.

Кібербезпека – це захист інформаційних систем, які входять до складу кіберпростору, від нападів, забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації, яка обробляється в цьому просторі, виявлення та протидія атакам і кіберінцидентам.

Кібербезпека – це такий стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави в умовах використання комп'ютерних систем та/або телекомунікаційних мереж, за якого мінімізується завдання їм шкоди через: неповноту, невчасність і невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки функціонування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання й порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації.

Національна безпека – це складне явище являє собою систему взаємопов'язаних елементів, яка включає в себе певну сукупність концептуальних установок і положень, соціально-політичних і правових інститутів та установ, визначених засобів, методів і форм, що дозволяють не допускати, уникати та реагувати на внутрішні й зовнішні небезпеки та загрози.

Національна безпека – це захист життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави у різних сферах життєдіяльності від загроз зовнішніх і внутрішніх, який забезпечує стабільний розвиток країни загалом.

Національна безпека – це найважливіший складник правопорядку та гарантія національного суверенітету держави, гарантія захисту національних інтересів.

Національна безпека – це багаторівневе й багатокomпонентне явище, що відображає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних і потенційних загроз. Вона тісно пов'язана з усіма аспектами життя людини, суспільства й держави та є складовою їх існування й розвитку.

Національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності та добробут її громадян.

Національні інтереси – це сукупність загальних для нації інтересів і потреб, задоволення та захист яких є необхідною умовою її існування як суб'єкта історії.

Національні інтереси – це комплексна система життєво важливих потреб держави та суспільства з внутрішньо властивими народу культурно-духовними цінностями, які дають змогу забезпечити його добробут і мінімізувати (ліквідувати) загрози державній безпеці.

Національні цінності – це основоположні матеріальні, інтелектуальні й духовні надбання народу України, визначальні умови існування та розвитку людини, суспільства й держави.

Нормативно-правова база – це організаційно-функціональний образ системи національної безпеки, виражений юридичною мовою, який відповідає її цільовому призначенню.

Нормативно-правове забезпечення національної безпеки – це процес створення та підтримки в потрібних межах конструктивних організаційно-функціональних характеристик системи національної безпеки за допомогою впорядковуючого впливу нормативно-правових засобів.

Сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України.

Сили оборони – Збройні сили України, а також інші утворені, відповідно до законів України, військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави.

Система демократичного цивільного контролю над сектором безпеки й оборони України – це комплекс організаційно-правових заходів здійснення контрольних функцій суб'єктами демократичного цивільного контролю над органами державного та військового управління, відповідно до Конституції і законів України, з метою неухильного дотримання законності, прозорості, ефективності в діяльності сектору безпеки й оборони, його відповідності суспільним потребам.

Система забезпечення воєнної безпеки – це сукупність сил, засобів та органів, на які покладено обов'язок реалізовувати прийняті в країні концептуальні погляди у сфері забезпечення воєнної безпеки.

Стратегія воєнної безпеки України – документ, у якому викладається система поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи та засоби щодо запобігання їх виникненню, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів.

Управління системою забезпечення національної безпеки – це як особливий вид діяльності державних і недержавних суб'єктів з упорядкування системи забезпечення національної безпеки, забезпечення її оптимального

функціонування та стійкого розвитку з організації управління системою національної безпеки.

Використана та рекомендована література

Ананьїн, В. О. Національна безпека держави в сучасних умовах: монографія / В.О. Ананьїн, О. В. Ананьїн, В. В. Горлинський; за загальною редакцією В.О. Ананьїна. – К.: КІП ім. Ігоря Сікорського, 2021. – 345 с.

2. Білий В. І., Михальчук В. М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. *Інвестиції: практика та до-свід*. 2021. № 17. С. 92–98.

3. Бандурка О. М. Економічна безпека України: виклики та загрози. Економічна безпека держави в контексті національних інтересів. 2021. С. 16–18.

4. Доронін І. М., Безпекова сутність функцій держави. *Інформація і право*. 2020. № 1(32). С. 66–79.

5. Білий В. І., Михальчук В. М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 17. С. 92–98.

6. Ладан, М. І., Майстренко, К. М. Політична та військова стабільність в контексті безпеки. *Публічне урядування*, 2023, (2 (35)), 43-49.

7. Про Стратегію воєнної безпеки України : Указ Президента України від 25.03.2021 № 121.

8. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020.

9. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник / Г. П. Ситник, М. Г. Орел; за ред. Г. П. Ситника. – К.: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. – 372 с.

10. Товма І. М. Основні проблеми прогнозування суспільно-політичної обстановки в інтересах виконання службово-бойових завдань силами Національної гвардії України та шляхи його оптимізації. *Честь і Закон*. Харків : Видавництво НАНГУ. 2019. № 1. С. 73–77.

11. Сичинська А. Б. Військово-політичне прогнозування як умова забезпечення національної безпеки держави / А. Б. Сичинська // *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голова ред. ради), Л. І.

Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (виконавч. ред.), Т. М. Краснопольська (виконавч. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – Вип. 69. – С. 101-107.

12. Стратегія національної безпеки України. Затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

13. Колб О.Г.Теорія безпеки курс: лекцій / Колб О.Г., Копотун І.М., і Савченко А.В., Луцьк, в-во «Терен», 2021. 504 с.

14. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 456 с

15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. Офіц. інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

16. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія / Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Львів : Сполом, 2020. 418 с.

17. Павленко В. П. Щодо визначення поняття «безпека держави»: проблеми теорії та практики у сучасних умовах війни. *Нове українське право*. 2022. Вип. 3. С. 103–110.

18. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навчальний посібник / Яценко В. А., Пилипчук В. Г., Богущкий П. П., Довгань О. Д., Доронін І. М., Петришин О. В. ; за заг. ред. В. Г. Пилипчука / Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ ; Одеса : Фенікс, 2020. 224 с.

19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. Законодавство України: офіц. портал. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

20. Пархоменко-Куцевіл О. Теоретичні засади формування та розвитку воєнної безпеки України. *Літопис Волині*, 2023., (28), 367-371.

21. Обороздатність VS воєнна безпека держави: теоретико-правовий аспект / В. Артемов та ін. 2022. Т. 24. № 1. С. 21–28.